

JONO RADVANO POEMA „RADVILIADA“

B. KAZLAUSKAS

Jonas Radvanas Lietuvis yra XVI a. Lietuvos poetas humanistas. Jo kūryba senosios lietuvių literatūros istorijoje plačiau nenušviesta, nors ir yra didelis indėlis į senosios lietuvių literatūros lobyną. Ypač reikšminga J. Radvano poema „Radviliada“ („Radivilias“). Sukurta romėnų epo pavyzdžiu, ši poema turi užmojų pavaizduoti Lietuvos gyvenimą nuo mitinio Palemono laikų iki centrinio poemos herojaus Mikalojaus Radvilos Rudojo mirties (1584 m.).

Zinių apie J. Radvaną ir jo kūrybą išliko labai maža. Šykščiai jų tepateikia ir lenkų kultūros istorikai. M. Višnevskis¹ savo literatūros istorijoje trumpai pamini, kad J. Radvanas parašė poemą apie Mikalojų Radvilą Rudąjį, kurią pavadino „Radviliada“. Nieko naujo nepasako F. Bentkovskis²; jis dargi skirtingai, negu kiti tyrinėtojai, iššifruoja „Radviliados“ išleidimo metus, būtent, lot. MDIIXC (1588) laiko 1592 metais. Apie J. Radvaną šiek tiek kalba Fr. K. Gadebušas³, K. M. H. Jušinskis⁴, J. J. Zaluskis⁵, truputį daugiau — Fr. Siarčinskis⁶. J. Radvanui visiškai neskiria vietos savo veikale I. N. Goleniščevas-Kutuzovas⁷. Trumpai „Radviliados“ autorius minimas Lenkijos Mokslių Akademijos „Literatūros istorijos“ IV tome⁸.

Lietuvoje J. Radvanu susidomėta tik tarybinės santvarkos metais. Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Lietuvių literatūros katedra J. Radvaną įtraukė į „Lietuvių literatūros istorijos programą“⁹. Pakartotinai šis poetas tos pačios katedros įtrauktas ir į kitų metų „Lietuvių literatūros istorijos ir lietuvių tautosakos programą“¹⁰. Kiek

¹ Wiszniewski M., *Historia literatury polskiej*, w Krakowie, 1851, t. VIII.

² Bentkowski F., *Historia literatury polskiej*, w Warszawie i Wilnie, 1814, t. II, str. 564.

³ Gadebusch Fr. K., *Livländische Bibliothek*, dritter Theil, Riga, 1777, S. 4.

⁴ Jusziński X. M. H., *Dykcyonarz poetów polskich*, tom pierwszy, w Krakowie, 1820, t. II, str. 102.

⁵ Zaluski J. J., *Biblioteka historyków, prawników i polityków polskich*, Kroków, 1832, str. 156.

⁶ Siarczyński Fr., *Obraz wieku panowanie Zygmunta III*, Lwowie, 1828, cz. II, str. 17.

⁷ И. Н. Голенищев-Кутузов, *Итальянское возрождение и славянские литературы XV—XVI веков*, М., 1963.

⁸ *Odrodzenie w Polsce*, *Historia literatury*, Polska Akademia Nauk, t. IV, 1956, str. 208, 209.

⁹ *Lietuvių literatūros istorijos programa*, Vilnius, 1958, p. 14.

¹⁰ *Lietuvių literatūros istorijos ir lietuvių tautosakos programa*, Vilnius, 1963, p. 6.

plačiau apie J. Radvaną rašo Vl. Abramavičius¹¹ ir Jurgis Lebedys¹², bet išsamesnio darbo apie J. Radvaną lietuvių kalba neturime. Lenkų kalba apie „Radviliados“ autorių ir jo poemą tėra tik metmenys. Šio straipsnio tikslas — plačiau supažindinti skaitytoją su J. Radvano gyvenimu ir kūryba.

J. Radvanas yra gimęs Vilniuje, greičiausiai, pirmojoje XVI a. pusėje¹³. Mokslus jis ėjo Vilniaus mokyklose, kur dar prieš 1543 m. dėstė Abraomas Kulvietis, o vėliau — M. Mažvydas ir kt. J. Radvano globėjas bei mecenatas, pas kurį jis ėjo sekretoriaus pareigas, buvo Vilniaus kaštelionas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės hetmonas Grigas Chodkevičius. Mecenato globojamas, J. Radvanas turėjo galimybę pabūti užsienyje. Reikia pažymėti, kad savo Zabludovo dvare G. Chodkevičius buvo suteikęs prieglaudą ir nuo caro persekiojimų pabėgusiems pirmiesiems Maskvos spaustuvininkams — Ivanui Fiodorovui ir Petruui Mstislavcui (1566).

Po G. Chodkevičiaus mirties (1572) J. Radvaną globojo Dorpato, Lydos ir Vendenos vaivada Jonas Abramavičius, turėjęs dvarą Varnėnuose. Jis ir paskatino J. Radvaną parašyti poemą apie M. Radvilą Rudąjį. Apie tai savo laiške J. Abramavičiui kalba pats poetas, pasivadinęs jo klientu.

J. Radvano mirties datą sunku nustatyti, tam reikia nuodugnių studijų, bet, sprendžiant iš to, kad vėliausiai išleistas jo kūrinys yra 1649 metų¹⁴, galima spėti, jog J. Radvanas mirė XVI a. pabaigoje arba XVII a. pradžioje. Be abejo, minimasis kūrinys galėjo būti išleistas ir po autoriaus mirties.

Iš J. Radvano kūrinių, parašytų po 1584 m., didžiausias ir reikšmingiausias yra poema „Radviliada“ („Radivilias“), išleista 1588 m. Vilniuje. Kristoforo Monvido Dorogostaiskio (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riekėjo (incisor), Volkovisko vietininko) ir Sofijos Chodkevičiūtės (Jono Chodkevičiaus, Vilniaus kašteliono dukters) vedybų proga Radvanas yra sukūręs „Epitalamiją“ („Epithalamium“), gražiai apipavidalintą ir išleistą 1590 metais Vilniaus spaustuviėje.

Trečiasis J. Radvano kūrinys yra „Theses theologicae“ — eiliuota satyrinė poema, išjuokianti tūlos Bezos Sudomitos pagyruoniškas eiles, kuriose buvo pašiepiami Vilniaus literatų ideologiniai ginčai¹⁵.

Jeigu tikėtume Fr. Siarcinskiu, tai J. Radvanas yra parašęs ir ketvirtą kūrinį (plūd): „Zborovskio ekspedicijos aprašymas eilėmis“¹⁶, kuris buvo išleistas Varšuvoje 1649 metais.

Knygoje, į kurią įeina poema „Radviliada“, yra ir daugiau J. Radvano smulkių kūrinių, parašytų proza ir eilėmis. Be to, į ją įdėtas proza parašytas laiškas J. Abramavičiui ir 18 eilėraščių (panegirikų, epitafių ir t. t.).

XVI amžiuje, kada gyveno ir kūrė J. Radvanas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime įvyko daug poslinkių ir pakeitimų. Feodalizmas pasiekė savo apogėjų — baudžiavos įvedimą. Bajorų šlėktos teisės buvo sulygintos su didikų teisėmis. Toli į baltarusių, rusų ir ukrainiečių žemes išsiplėtusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kuri anuomet suvaidino nemažą vaidmenį, atre-

¹¹ Abramavičius Vl., XVI amžiaus Vilniaus poetai.— „Literatūros ir meno metraštis“, Vilnius, 1959, p. 339–343.

¹² Jurgis Lebedys, Mikalojus Daukša, Vilnius, 1963, p. 238, 289.

¹³ Siarczinski Fr., op., cit., loc. cit.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Abramavičius Vl., op. cit., p. 339.

¹⁶ Siarczinski Fr., op. cit., loc. cit.

miant totorių, turkų ir kryžiuočių ordino veržimąsi, pradėjo nebetekti savo valdų, stiprėjant ir jungiantis į vieną valstybę Maskvos Didžiajai Kunigaikštystei. „Kai užgrobtosios rusų žemės pradėjo jungtis prie iškilusios Maskvos valstybės, Lietuvos feodalai XV—XVI a. įsivėlė į daugkartinius, Lietuvą alinančius karus su Rusijos valstybe“¹⁷. Kritišku momentu pristata Liublino unija (1569) silpnino ir skaldė lietuvių vienybę, dalydama bajorams titulus, garbę ir teises.

Vienas iš to laikotarpio feodalų buvo iš garsiosios Radvilų giminės kilęs M. Radvila Rudasis, Jurgio sūnus, kuris turėjo didelę įtaką Lietuvos politiniam ir kultūriniam gyvenimui. 1544 metais baigęs mokslus Vokietijoje ir sugrįžęs į Lietuvą, M. Radvila buvo paskirtas taurininku, vėliau hetmonu ir Trakų vaivada. Hetmonu, arba vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės vadu, jis buvo 1550—1566 ir 1572—1584 metais. M. Radvila ypač buvo nusistatęs prieš uniją su lenkais ir kovojo už tai, kad Lietuva liktų nepriklausoma nuo Lenkijos. Kelis kartus jis smarkiai gynė Lietuvos reikalus tiek seime, tiek ir kitur. Jam teko būti vadu karuose su Maskva ir Livonija. Šis feodalas palaikė glaudžius ryšius su Lietuvos, ypač Vilniaus, šviesuomenės atstovais.

M. Radvilos Rudojo artimas bičiulis buvo Smolensko vaivada J. Abramavičius, išauklėtas jo dvare ir palaikęs su juo gerus santykius visą gyvenimą. Būdamas kalvinistas, J. Abramavičius kartu su Radvilomis skleidė Lietuvoje Kalvino tikėjimą, kaip atramą prieš lenkų propaguojamą katalikybę. Šis Radvilų auklėtinis ėjo įvairias valstybines pareigas: buvo Lydos, Vendenos seniūnas, Dorpato vietininkas, Minsko, Smolensko vaivada ir kt. Eidamas valstybines pareigas, jis, kaip ir M. Radvila Rudasis, atkakliai gynė Lietuvos suverenumą ir jos teises. J. Abramavičius kovojo (1595 metais ir vėliau), kad Vilniaus katedra nebūtų atiduota lenkų vyskupui Macejevskiui. Jis pasiūlė Livoniją prijungti prie Lietuvos (1585). J. Abramavičius, skleidamas kalvinizmą, dalyvavo disputuose su jėzuitais (1599). Jis taip pat gynė ir Vilniaus provoslavų teises, iškilus ginčams dėl jų bažnyčios statymo. J. Abramavičius globojo kalviną Andrių Volaną. Savo Varnėnų¹⁸ rūmuose jis buvo įsteigęs ligoninę ir mokyklą. 1595 m. pasirodė J. Abramavičiaus knyga „Lietuvio nuomonė apie javų pigesnę pirkimą ir brangų pardavimą“. Jo inspiruotas J. Radvanas 1588 m. parašė poemą „Radviliadą“. Rūpindamasis Kalvino mokslu J. Abramavičius 1598 m. savo lėšomis išleido „Katekizmą“, parašytą Vilniaus ministro Stanislavo Sudrovskio. J. Abramavičius mirė 1602 m. balandžio 19 d.

Apskritai ir kiti XVI a. Lietuvos kultūros veikėjai nebuvo atitrūkę vienas nuo kito. Toks kultūros veikėjas, kaip Andrius Volanas, artimai bendravo su J. Abramavičiumi, J. Radvanu. Su Zygmantu Augustu atsikėlęs į Lietuvą kaip karaliaus juriskonsultas (1551) ispanas Petras Roizijus buvo pažįstamas su Vilniaus vaitu Rotundu. Nenuošalyje buvo ir Mikalojus Radvila Juodasis, tuo metu ėjęs Lietuvos kanclerio pareigas ir teisinėje srityje bendradarbiavęs su Petru Roizijum. Per J. Abramavičių bei Radvilą Rudąjį Radvanas palaikė artimus ryšius su A. Volanu, kurio kalba įdėta į „Radviliados“ knygą. Kad tarp Lietuvos kultūros veikėjų buvo glaudūs ryšiai, rodo ir organizuotai išleista „Radviliados“ knyga. Joje, be paties šios knygos organizatoriaus ir be poemos „Radviliados“ autoriaus, rašo A. Volanas, P. Roizijus, Lietuvos didikas J. Ruckis, J. Kazokas-Lietuvis.

XVI amžiuje Lietuvoje kultūrinis gyvenimas nepaprastai pagyvėjo. Išėjo pirmoji lietuviška knyga, prabilusi į savo liaudį gimtąja kalba.

¹⁷ Lietuvos literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 41.

¹⁸ Varnėnai — netoli Gervėčių (BTSR).

Daugiau knygų buvo išleista ir kitomis kalbomis. Išaugo pradinių ir vidurinių mokyklų skaičius. Vilniaus akademijoje kasmet didėjo besimokančiųjų skaičius. Daugelis turtingųjų savo žinias gilino užsienio universitetuose.

Grožinės literatūros veikalai tuo metu buvo rašomi lotynų ir lenkų kalbomis. Daugelyje jų vaizduojama Lietuva, jos didvyriai, paprastieji žmonės, jų papročiai. Legendos apie lietuvių romėnišką kilmę ir Vilniaus įkūrimą buvo vieni iš pagrindinių tų kūrinių motyvų, teigusių aukštą lietuvių kilmę. Jeigu lietuviškoji knyga daugiau stengėsi patenkinti religinio gyvenimo reikmes, tai lotyniškoji grožinė literatūra sekė pasaulinės literatūros pavyzdžiu, lygiavosi į ją savo siužetais ir literatūrine forma. Lietuvių kalba išleistieji raštai daugiausia buvo skiriami lietuvių liaudžiai. Lotyniški, Lietuvą liečiantieji, grožiniai kūriniai pretendavo būti pasaulinio garso veikalais. Nors griežtos ribos tarp tikybinės ir grožinės literatūrų atstovų negalima padaryti, tačiau religinės literatūros pradininkai daugiausia yra buvę dvasininkai, o grožinės literatūros — pasauliečiai. Grožinės literatūros kūrėjus dažniausiai globo-davo didikai-mecenatai.

XVI a. Lietuvai didikai telkdavo prie savo dvaro menininkus ir poetus, kurie, pagal savo mecenatų norą bei valią ir nurodymus, kurdavo veikalus. Kaip romėnų Augustas, Mecenatas, taip ir Lietuvos didikai Radvilos turėjo globojamų poetų. Radvilų poetai buvo Gradovskis, Pelgžimovskis, Bazilijus Hiacintijus Lietuvis, Jonas Radvanas Lietuvis ir kt.

Poetas ir karys Pranciškus Gradovskis 1582 metais parašė kūrinį apie Kristoforo Radvilos karus, jo žygius į Maskvos žemes — „Hodoeporicon Moschicum“ („Kelionė į Maskvą“). Jis pavaizdavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietas ir žmones, karo žiaurumus, antikiniu pavyzdžiu į kūrinį įvedė dievybes.

Panaši yra ir Pelgžimovskio „Panegyrica apostrophè“ („Asmeninė panegirika“), parašyta 1583 metais.

Kitas Radvilų poetas B. H. Lietuvis, gyvenęs Vilniuje, parašė panegiriką Lenkijos karaliaus ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro 1579 m. rugsėjo mėn. 3 d. pergalei prieš maskviečius pažymėti. Čia yra ir epigramų M. Radvilai Rudajam, Jurgio sūnui — Dubingių ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus vaivada, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiajam kariuomenės vadui. Ši panegirika buvo išleista pataviečio Laurencijaus Paskvato¹⁹.

Jau 1584 metais lenkų istorijos žinovas Reinholdas Heidenšteinas sukūrė lotynų kalba „Sešias paaiškinimų apie karą su Maskva knygas“ („De bello Moscovitico commentariorum libri VI“). Šiame veikle atvaizduotas Lenkijos karas su rusų caru Ivanu Rūsčiuoju. Gal būt, ir Lietuvos didikai, norėdami pabrėžti Lietuvos savarankiskumą ir norą nepriklausyti nuo lenkų, pageidavo, kad būtų atskirai aprašyti jų vestieji karai ir išgarsintas jų vadas M. Radvila Rudasis.

Kaip jau buvo minėta, paskatintas J. Abramavičiaus, J. Radvanas ėmėsi karo temos ir 1588 m. parašė 4 giesmių poemą „Radviliadą“ („Radvilias“), skirtą M. Radvilai Rudajam (mirusiam 1584 m.) ir jo vadovautiems karams su kaimynais pavaizduoti. „Radviliada“ išspausdinta 1588 m. „lietuvių sostinėje Vilniuje“ (Vilnae, Metropoli Lituanorum), Jono Karcano spaustuvėje. Vienas „Radviliados“ egzempliorius yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos bibliotekoje. Šioji knyga, kaip galima spręsti iš joje esančių „Ex libris“, buvo Vilniaus jėzuitų draugijos, Kazi-

¹⁹ Janocki J., Ianociana, vol. I, Varsoviae et Lipsiae, MDCCCLXXVI, p. 126—127.

miero Sapiegos, Henriko de Broelio Platerio (Henrici Corutis de Broel Plater) ir Vrublevskio bibliotekose.

J. Radvano „Radviliada“ parašyta epo pavyzdžiu, sekant Vergilijaus „Eneida“. „Radviliada“ vadinama lietuvių tautos kronika²⁰, tačiau jai labiau tinka poemos vardas. Knygą sudaro trys dalys: 1) įvadinė dalis, 2) poema „Radviliada“ ir 3) baigiamoji dalis.

Knyga prasideda antrašte ir M. Radvilai Rudajam paskirta ilga dedikacija, išskaičiuojančia visus jo titulus. Toliau seka Radvilų herbas (juodas erelis su trimis lenktais trimitais krūtinėje) ir tam herbui skirtos dvi epigramos, pavadintos vienoda antrašte: „Ateivis ir erelis“ („Hospes et aquila“). Šios epigramos parašytos eleginiu distichu, dialogo forma. Pirmoji epigrama yra ilgesnė (16 eil.). Joje poetas aukština M. Radvilą Rudąjį, kartu aiškindamas ir herbo reikšmę: trys trimitai garsina šio feodalo vardą Azijoje, Europoje ir Libijos žemėje, ir jo šlovei neužtenką žemės. Erelis skrendąs į dangų, nešąs spindulius ir žaibus prieš baisius priešus. Su šiuo ereliu ir trimitais priešakyje kadaise lietuviai kariaudavę ir nugalėdavę. Epigramos pabaigoje poetas linki Radviloms laimingo ir ilgo gyvenimo.

Antroji epigrama yra trumpa (4 eil.); ji taip pat skirta Radvilų herbui. Ateivio dialoge su ereliu sakoma, kad šis paukštis esąs uoliausias Jupiterio ginklanešys karuose su priešais.

Šios dvi epigramos yra ne kas kita, kaip tik to laiko mada. Jų tikslas — jau knygos pradžioje atkreipti skaitytojo dėmesį į kūrinio herojų ir jį išaukštinti. Po kalbamosiomis epigramomis nėra autoriaus parašo. Gal būt, jas parašė knygos leidėjai ar net pats J. Abramavičius, tačiau iš stiliaus, palyginus su kitais J. Radvano eilėraščiais, atrodo, kad epigramos priskirtinos J. Radvanui. Anuo metu po įžanginiais eilėraščiais, epigramomis ar dedikacijomis autoriaus parašo kartais ir nebūdavo, pavyzdžiui, po M. Husoviano epigrama ir dedikacija, skirtomis Liudvikui Alfiui, autoriaus parašo nėra.

Toliau knygoje eina „Radviliados“ inspiruotojo J. Abramavičiaus kreipimasis į M. Radvilos Rudojo sūnų Kristoforą Radvilą, Dubingių ir Biržų kunigaikštį, Vilniaus vaivadą ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiąjį kariuomenės vadą. Siame kreipimesi J. Abramavičius ne tik šiltai atsiliepia apie Radvilą Rudąjį, bet ir pranašauja jam nemirtingą šlovę. Jį prisimenanti visa Lietuva ir visa Europa. Jis esąs vertas, kad jo garbei būtų statomos piramidės, paminklai, triumfo arkos, bet visa tai namžina. Apie tokį didvyrį, kaip M. Radvila, reikia parašyti knygą, kuri amžiais primintų jo nuopelnus Lietuvai. Nepašykštima M. Radvilai Rudajam įvairių epitetų, jis vadinamas protingu ir dievotu didvyriu, tėvynės tėvu ir papuošalu, tautų ganytoju. Šiam feodalui priskiriama didelis teisingumas ir laisvės troškimas, jis vadinamas rūpestingu senatoriumi, geru miesto tėvu, atsidavusiu savo tėvynei. Pagal J. Abramavičių, M. Radvila su visais kitais rungtyniavo ne turtais, bet dorybe, ir nugalėjo. Autorius idealizuodamas sako: „Su savo piliečiais M. Radvila gyveno, kaip su savo vaikais; jis pirmas buvo savo verte ir lygus su kitais laisvės atžvilgiu“. J. Abramavičius jį giria, kaip gerą kalbėtoją, politinį veikėją, giliai išstudijavusį senovės istoriją, aukština kaip karo vadą ir karį, kuris atrėmė kelis maskviečių puolimus (vadovaujamus Šuiskio ir Serebrino), Livonijos puldinėjimus, kariavo prieš turkus. Taip šlovinamas M. Radvila palyginamas su persų karaliumi Kiru, kuris buvo vadinamas tėvynės tėvu. Norėdamas įteigti savo tėvynainiams Lietuvos krašto meilę ir neliečiamy-

²⁰ Odrodzenie w Polsce, Hystorya literatury, Polska Akademia Nauk, t. IV, 1956, str. 208, 209.

bę, J. Abramavičius giria ir Kristoforą Radvilą (M. Radvilos Rudojo sūnų), kad šis su ginklu rankose apkeliavęs tuos kraštus, kur dar ne visai užžėlę Vytauto takai. Autorius prašo Kr. Radvilą toliau tęsti savo tėvo žygius. Savo kreipimosi pabaigoje J. Abramavičius ragina sukurti poemą „Radviliadą“.

Po J. Abramavičiaus kreipimosi seka J. Radvano Vilniuje rašytas laiškas savo mecenatui J. Abramavičiui. Iš jo ir sužinome, kad poetas buvo J. Abramavičiaus klientas. J. Radvanas rašo, kad mecenato raginimą sukurti poemą apie M. Radvilą laikąs naudingą, bet sunkiu uždaviniu. Šis jo darbas, kurį norįs pavadinti peplografija (tautos aprašymu) ne tik primins Sarmatijai²¹ (Lietuvai) jos vadą, bet ir stiprins ją ateityje. Įdomu yra tai, kad poetas prašo savo mecenatą J. Abramavičių globoti ir ginti ne tik jį, autorių, bet ir jo knygą, čia pat pridurdamas, kad yra tokių, kurie jam pavydi. Bet ir jie darą gera, nes paaštrina jo dėmesį. Pabaigoje J. Radvanas prašo J. Abramavičių, kad šis perskaitytų „Radviliadą“.

Kalbamoji knyga, imant ir pačią poemą „Radviliadą“, yra tarsi viena panegirika Lietuvai, Radviloms, jų giminėms bei artimiesiems. Vaizduodamas savo poemos herojų M. Radvilą Rudąjį (plg. Vergilijaus Enėją), poetas trumpai aprašo lietuvių tautos praeitį nuo seniausių laikų, nuo mitinio Palemono, pirmųjų Lietuvos kunigaikščių, nes Radvilų giminė buvo idealizuojama ir laikoma viena iš seniausių ir įžymiausių Palemono ainių. Kaip tik tuo labai kritišku, J. Radvano gyvenamu laiku tiems ainiams visų pirma atstovavo Radvilos. Kad sustiprintų jų autoritetą ir pozicijas, ginant Lietuvos savarankiškumą, poetas su J. Abramavičiumi į „Radviliados“ knygą deda savo ir kitų eiliuotas ir neeiliuotas panegirikas.

Po J. Radvano laiško eina trys panegirikos, kuriose apie Radvilą Rudąjį kalbama kaip apie pavyzdį, sektiną anūkams.

Pirmoji panegirika skiriama M. Radvilos Rudojo anūkui Jurgiui Radvilai, Mikalojaus sūnui. Joje nurodoma, kad mirtis gali sunaikinti kūną ir protą, bet negali pražudyti atliktų didžiųjų darbų. Didžius žygius atlikę didvyriai gyvena ir po mirties, nes jiems numirti neleisdžia jų darbai. Tokiu nemirtinguoju poetas laiko M. Radvilą Rudąjį ir ragina J. Radvilą sekti savo senelio pavyzdžiu.

Antrojoje panegirikoje M. Radvilos Rudojo anūkui Jonui, Kristoforo sūnui, poetas primena, jog neužtenka liaupsinti senovės graikų ir romėnų didvyrių žygius, reikia atkreipti dėmesį ir į savųjų didvyrių nuveiktus darbus, kurie prilygsta pirmiesiems. Kad ir kaip beįtemptų Graikija savo stygas, Jono Radvilos senelis šioje srityje bus pirmasis, sako poetas.

Trečioji panegirika dedikuojama M. Radvilos Rudojo anūkui Kristoforui, Kristoforo sūnui. Poetas jį ragina pražystančioje jaunystėje susipažinti su savo prosenelių, senelių ir savo tėvo atliktais žygiais, išlaikyti galingą Lietuvą.

Yra įdėtos dar trys poeto Jono Kazoko Lietuvos panegirikos lenkų kalba.

Pirmojoje, J. Radvilai, Naugardo vaivada, skirtoje panegirikoje primenama, kad jo protėvių ir tėvų šlovė niekada neišblės.

Antrojoje panegirikoje, sukurtoje Jonui Radvilai, Vilniaus vaivada, J. Kazokas pamini ir J. Radvaną, kuris savo kūriniu išgarsino M. Radvilą.

²¹ Sarmatija — sritis tarp Baltijos, Juodosios jūros ir Vislos. Apie ją rašė jau Herodotas.

Poetas M. Radvilą Rudąjį palygina su Hanibalu ir Achilu ir linki, kad Lietuva turėtų savo Kurcijų²².

Trečioji panegirika, dedikuota Kr. Radvilai, Vilniaus vaivada, savo nuotaika ir mintimi panaši į jau minėtą trečiąją J. Radvano panegiriką.

Po šių trijų J. Kazoko panegirikų seka Lietuvos didikio Jono Ruckio (Joannes Rutski, Eques Lituanius) panegirika J. Abramavičiui, giriamam už tai, kad paskatinęs J. Radvaną parašyti „Radviliadą“ ir išgarsinti Radvilos žygius ne aukštomis, laiko sugriaunamomis piramidėmis, bet raštu, kurio amžiai negali sunaikinti.

Paskutinė šios knygos panegirika, parašyta J. Radvano, taip pat skiriama Abramavičiui. Ji turi 76 hegzametro eilutes. Poetas čia ir primena, kad jo mecenatas paraginęs parašyti apie M. Radvilą Rudąjį. Tai buvęs didelis ir nelengvas darbas. To padaryti jis neatsisakęs, bet jį gąsdinusi gausi medžiaga. J. Radvanas, labai žemindamasis prieš savo mecenatą, prašo jį pagalbos ir įkvėpimo pastatyti M. Radvilai paminklą, kurio nesugriautų nei lietūs, nei laiko tėkmė. Mecenato paskatinimas ir pageidavimas nesąs nei garbės troškimas, nei asmeniškąs geismas, nei apgaulė ir blogi papročiai, kurie sutrypė Lietuvos vertybes, aukštus tėvų siekius.

Po šių panegirikų yra poemos klaidų atitaisymas (errata).

Tik nuo 24 psl. prasideda poema „Radviliada“, susidedanti iš 4 giesmių, parašytų hegzametru. Paraštėje yra trumpas turinys su datomis ir skaičiais. (Apie „Radviliadą“ bus kalbama vėliau.)

Po „Radviliados“ įdėta Andriaus Volano kalba, pasakyta 1584 m. balandžio mėn. 27 d., laidojant M. Radvilą Rudąjį, toliau — eilėraščiai: monodijos, epitafijos, epigramos.

A. Volanas savo kalboje feodalizmo literatūrai būdingu, ryškiu valdovų garbinimu išaukština Radvilas ir įteisina feodalinę santvarką. Jis nurodo, kad Radvilos iš seno valdomus didelius turtus panaudoją ne prabangai, ne neturtingiesiems engti, bet krašto gynybos reikalam. M. Radvilos Rudojo tėvas Jurgis, karaliaus Žygimanto paskirtas Lietuvos kariuomenės vadu, daug kartų nubloškęs skitus ir kitus priešus nuo Lietuvos sienų ir išgelbėjęs tėvynę nuo didelio pavojaus. Jo sūnus Mikalojus, pasižymėjęs geromis dvasios ir kūno ypatybėmis, tęsęs savo tėvo žygius. A. Volanas išgiria Radvilą Rudąjį, nurodydamas, kad jis buvęs gero būdo, nieko neskriaudęs, net tarnai, kurių jis daug turėjęs, jutę, jog jie gyveną ne prie pono, bet su draugu. Jis išauklėjęs daug jaunuolių, daugelį iš jų išmokslinęs, kai kurie iš jų tapę senatoriais. Žygimantas Augustas M. Radvilą dėl didelių dorybių paskyręs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininku ir karaliaus medžioklinių sričių viršininku. M. Radvila Rudasis savo sąmojumi linksmindavęs karalių, medžioklėje įveikdavęs žiauriausius žvėris. Niekuo labiau nepasitikėjęs karalius, kaip juo, tiek medžiodamas žvėris, tiek ir eidamas savo pareigas. Karalius Radvilą paskyręs vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės vadu, Trakų vaivada ir senatoriumi. A. Volanas sumini karus, kuriuos M. Radvila Rudasis vedė su Maskva ir jos caru Ivanu Rūsčiuoju dėl Livonijos. Pavaizduoja Tervestos²³ pilies užkariavimą, Šuiskio ir Serebrino nugalėjimą. Už nuopelnus, gelbėjant tėvynę, šis feodalas buvęs pavadintas tėvynės tėvu. Kada maskviečiai užėmė beveik visą Livoniją, vėl prisiartinę prie Vilniaus, Radvila, surinkęs savo kariuomenę, išskubėjęs ją pasitikti, ir priešas pasitraukęs. Jis, būdamas geras politikas, į savo pusę patraukęs Danijos karalių,

²² Kurcijus — kilnus romėnų jaunuolis, išgelbėjęs tautą nuo suskilimo. Esą, į prasišyrusį Forumą įšokęs ginkluotas Kurcijus, ir skilimas išnykęs.

²³ Tervesta — Tauro pilis ant Livonijos ir Polocko srities ribų.

Maskvos valdovo žentą, sudaręs sąjungą su Švedijos karaliumi, sumušęs rusus ir užėmęs Polocko sritį, kur atgavęs savo statytas pilis. (Siame žygyje dalyvavęs ir karalius Steponas Batoras). Maskviečiai jam atidavę ir Ozeriskus²⁴. Volanas savo kalboje pabrėžia, kad lietuviai netekę tėvo, draugo, o ne savo pono, ragina nepaniekinti tėvų garbės, prašo, kad Radvilos nesiliautų rūpinęsi respublikos žmonėmis. Jis linki, kad K. Radvila, apkeliavęs lyg Odisėjas, daug kraštų, pažinęs daug karalių, tautų papročių ir miestų, rūpintųsi respublikos reikalais, skleistų išmintį.

Si Volano kalba yra tikrai mokyto vyro kalba. Jos stilius paprastas ir rimtas, be nereikalingų papuošimų bei itin perdėtų epitetų. J. Janockis (Nachrichten von raren Büchern, I, 85) Volaną vadina greičiau šaltu ir bailiu istoriku, negu drąsiu ir ugniniu panegiriku. Iš tikrųjų ta Volano kalba ne tik atskleidžia M. Radvilos Rudojo gyvenimą ir veiklą, bet kartu parodo ir kultūrinį to meto Lietuvos gyvenimą.

Po Volano kalbos yra įdėta įvairių epitafijų M. Radvilos mirties proga, parašytų J. Abramavičiui prašant. Visų pirma čia eina trys monodijos, kuriose išaukštinamas M. Radvilos karžygiškumas ir kitos jo moralinės vertybės, po to — trys epitafijos. Maskviečių kariuomenės vadas P. Suiskis, žuvęs kovose su M. Radvilos kariuomene prie Ulės upės, pagerbiamas laidotuvių rauda (epicedium). Čia įdėti du Radvano eilėraščiai apie Tauro pilies užkariavimą, Petro Roizijaus panegirika M. Radvilai, nugalėjusiam maskviečius prie Ulės, ir dvi trumpos Radvano panegirikos tos pačios kovos prie Ulės pergalei pažymėti. Visi suminėtieji kūriniai parašyti eleginiu distichu. Paskutinis iš jų sukurtas lenkų kalba ir pavadintas „Slava“. Tai ilga puikaus stiliaus panegirika paminėti 1578 m. pergalę prie Kiesės²⁵. Šiam mūšiui vadovavo M. Radvila ir Andrius Sapiega.

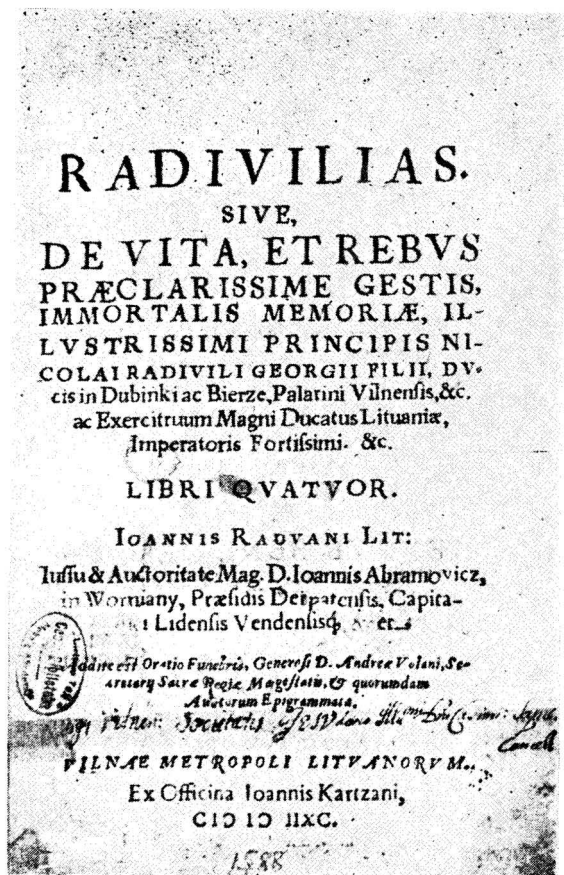
„Radviliada“ yra svarbiausias ir didžiausias savo apimtimi J. Radvano kūrinys, turintis 3302 hegzametro eilutes. Šioje epo pavyzdžiu parašytoje poemoje neapsiribojama tik svarbiausiuoju herojumi. Čia vaizduojama Lietuvos gamta, jos istorinė praeitis, kunigaikščiai, kovojančių kariuomenių strategija, triukšmingi mūšiai, papročiai. Į poemą įpinta tuo laiku madinga lietuvių kilmės iš romėnų teorija, duota Lietuvos didžiųjų kunigaikščių generacija, vaizduojami karai su Livonija, maskviečiais, totoriais. Poema kupina tėvynės meilės ir noro išlaikyti plačią teritoriją — nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Literatūrine forma „Radviliada“ išreiškia Lietuvos savarankiškumo, nepriklausomybės išlaikymo aspiracijas po Liublino unijos.

Poemos planas tam tikra dalimi pasisavintas iš Vergilijaus „Eneidos“. Iš jos paimta nemaža vaizdų, atskirų posakių. Jaučiama ir Ovidijaus bei kitų lotynų poetų įtaka. Fr. K. Gadebušas, kartodamas Janockį, apie „Radviliadą“ sako: „Mintys yra blankios, ir vaizdai neturi nieko naujo“ (op. cit). Bentkovskis (op. cit), remdamasis J. Janockiu, iškelia tai, jog J. Radvano poema stokoja naujų minčių, ir pripažįsta jai tik eiliovimo vertę. Žinoma, taip galima vertinti tik kai kuriuos atskirus poemos vaizdus bei pasakymus, imituojančius romėnų autorius, bet savo specifika ir turiniu šis kūrinys savitas ir vertingas lietuvių lotyniškosios literatūros palikimas, atskleidžiąs literatūrine forma to meto Lietuvos gyvenimą ir santykius su kaimynais.

²⁴ Ozeriskai — Minsko srityje, prie Koidanovo dvaro, kur Radvila turėjo savo valdas.

²⁵ Kiesė (latv. Kehse, Cehse, Wehse; est. Wenno-lin) — Cėsė vietovė Livonijoje. (Vendenas).

„Radviliados“ pradžioje Radvanas supažindina su poemos turiniu. Po keliomis eilutėmis išreikštų minčių, kad rašytojai rašo įvairiomis temomis dažnai iš fantastinės mitologijos, mažai atitinkančios tikrovę ir tiesą, poetas lyg ir meta jiems kaltinimą, kad jų veikaluose gyvenimas pavaizduotas neteisingai. Čia Radvanas pasisako, jog jo niekas negalės kaltinti, kad jis savo „Radviliadoje“ neteisingai pavaizdavęs tikrovę.

Matyt, dėl to poetas parašėje duoda istorijos faktus atitinkantį planą, pagal kurį vysto savo poemą. Jis pasisako apdainuosiąs M. Radvilą Ru- dąjį. Kupinas antikinio patoso, Radvanas kreipiasi į mūzas Kaliopę ir Eratę, kad šios padėtų jam kurti. Po šio kreipimosi vaizduojamas Lietu- vos kraštas ir dėstoma tuomet įprastinė lietuvių kilmės iš lotynų teorija, aprašomas M. Radvilos gimimas ir pagaliau jo žygiai. Poemos įžanginė

dalį yra viena iš gražiausių Lietuvą pavaizduojančių vietų visoje poemoje (I, 1-169):

Mums ir mėnulį, ir saulės kelius, dangaus pagrindus aiškius
Kartais aprašo vieni, ir ašigaly glūdinčią trauką,
Jūrų platybes, didžiulio pasaulio pradmenis pirmus.
Didelį kelią užkopia, tačiau jiems šlovė malonioji

RADIVILIAS PRIMA.

S I F E

DE VITA ET REBUS
PRÆCLARISSIME GESTIS,
IMMORTALIS MEMORIÆ, IL-
LUSTRISSIMI PRINCIPIS, NI-
COLAI RADIVILI GEORGI F. DVCIS
IN DVBINKI AC BIERZE, PALATINI
VILNENSIS, &c. AC EXERCITVVM
M. D. L. IMPERATORIS FOR-
TISSIMI. &cet.

LIBER PRIMVS.

Vnā alii, Solisq̃ vias cœlestia scribunt
Argumenta, poli tractus, camposque
liquentes,
Et penitus vasti prima incunabula
mundi.

Magnum iter ascendunt, sed gloria dulcis honore
Incendit vires, & amor præstantis olivæ.
Deucalionis aquas seclī monimenta nefandi
Describant alii, cœlumq̃ agitata per altum
Bella canant, quib̃ palma placet sup̃ arma Gigantū.
Alter Cadmæas cludes, Martemq̃ nefastum,
Obscœnamq̃ domum Pelopis, cornamq̃ Thyestæ,
Atq̃ Semiramias arces, Trojæq̃ labores,

2

Omniaq̃

Teikia jėgų ir meilė grakščiosios alyvos šakelei.
Deukaliono tvaną²⁶, siaubingojo amžiaus paminklą
Lai sau aprašo kiti, teapgieda aukštajai padangei
Vestus karus, kuriems palmė miela, taip pat ginklai gigantų²⁷.

²⁶ Deukalionas — Prometėjo sūnus su Pira išsigelbėjęs nuo tvano.

²⁷ Gigantai — milžinai, gimę po tvano.

Kitas Kadmėjos vargus²⁸, lai Marsą²⁹, baisingą aprašo,
Slykštųjį Pelopo³⁰ namą taipogi ir puotą Tiesto³¹,
Semiramidės³² pilis ir Trojos patirtąjį vargą,
Ir teapsako visus stebuklus daugiamečio pasaulio.
Visa, kas buvo protus nerangiusius daugiausia apėmę,
Skldo per žmones, sau kedro nupelnė, ne patikimumo.

Mano giesmių nepakaltins joks amžius dėl neteisingumo.

Mes apdainuosime, Radvila, tavo žygius nemirtingus,
Tau, o seneli, pašvenčiame garbę garsių Pieridžių³³,
Nors (net nėra abejonės) trys tavo lenktieji trimitai
Skelbia Europoje ir kitose šalyse tavo šlovę,—
Jūsų Didybę jausti aš raštuose savo bandysiu,
Marsą, taipogi ir tavąjį vardą, ir amžiną šlovę.

O Kalliope³⁴, Erate³⁵, atkreipkite savo atidą

Ir apsakyt, kaip didįjį vadą lietuvių dorybė
Lig pat žvaigždynų iškelė, kol, taikai ir pergalei klestint,
Savo tėvynę atstatė, kaip, Ulės laukais pasiskleidus,
Tuokart galinga audra nuaidėjo Evanscijos³⁶ kaimais,
Jo patarimais vertais, kaip Livonų garbė sumenkėjo,
Ir kaip tą Skitiją buvo herojus taurasis sutramdęs,
Deivės, priminkit tai man, gerus ženklus jūs duokit, piliečiai,
Nes kūrinys šitas gimsta tau, Lietuva, tau, šlovingoji.

Zemė galinga, karais ir savąja šlove pagarsėjus,
Kur plačiuose laukuose toli Lietuva nusitėsia.

Motina vaisiais gausi ir tauta atkakli ir karinga.

Kalbama, jog čia seniau kolonistai italai gyveno.

Vyrai karingų širdžių; kas nūnai dar nežino Libono³⁷

Išsikėlimo, taip pat Palemono drąsos begalinės?

Kilo iš jų per metų eiles čia lietuviškos gentys,

Daug karalysčių sutelkę nuo Baltijos kranto toliausio.

Ir nuo pat Jūros Juodosios jos šlovę paskleidžia Olimpui.

Joms gi Kampanų³⁸ slėnių, kur įstatymdavėja Cerera³⁹

Dovanom varžos kartu su Liėju⁴⁰ ir Panchijos Tempe⁴¹,

To Alkinojo⁴² miškų ir Pesto⁴³ dviderlėmis rožėm.

Ir taip pat persų drabužių, srauniųjų metalų upelių.

Turinčioms daug geležies, neskyrė gamta protingoji.

Betgi tik kokio ir kiek šventa Gargara⁴⁴ atneša derliaus,

Tiek ji šiai giminei leido sočiausiai per amžius gyventi,

Cia tartum stiklo upes aukštieji miškai vainikuoja,

Zemės papuošalas; kiek į žvaigždes įsišovę viršūnėm,

Lygiai tiek pat ir į Stikso buveinę šaknim įsirėmę.

Cia gi ir elniams buveinės, ir briedžiui, ir stumbrui baisingam,

(Kurs liežuviu šeriuotu tuoj žmogu nutvėręs pagauna

Ir greitai sviedžia į orą lengvutį. Mat, tokios jo jėgos).

O tarp šakų ir dryžuotam, dėmėm apsidengusiam, lušniui,

Taipgi ir stirnai greituolet, be to, ir taurui didžiuliui.

Kam apdainuot man upes ir tuos ežerus, jūros varžovus,

Kam man minėti žuvis? Yra daug jų tokių, kaip ir jūroj.

Kam man kalbėt apie lauką, kur šnera gelsvieji lineliai?

Kam išskaičiuot ir tas dovanas, duotas šventiesiems šilajams? —

Slypi didžiuliuos miškuos begalybė visokių gėrybių.

²⁸ Kadmėja — Tebų pilis, įkurta didvyrio Kadmo.

²⁹ Marsas — karo dievas.

³⁰ Pelopas — Tantalo sūnus. Jų giminė garsi žmogžudystėmis.

³¹ Tiestas — Pelopo sūnus, puotos dalyvis.

³² Semiramidė — Asirijos karalienė; miestas.

³³ Pieridės — devynios mūzos, Dzeuso dukterys, gimusios Pirėjų kalnuose.

³⁴ Kalliope — epinės poezijos mūza.

³⁵ Eratė — lyrinės poezijos mūza.

³⁶ Evanscija — miestas Graikijoje, sritis.

³⁷ Liboną ir Palemoną poetas čia laiko atskirais asmenimis.

³⁸ Kampanija — lyguma Italijoje.

³⁹ Cerera — žemės vaisių deivė.

⁴⁰ Liėjas — Dioniso epitetas.

⁴¹ Panchijos Tempė — Panchijos slėnis.

⁴² Alkinojas — feakų karalius.

⁴³ Pestas — gal būt, Agropolis (Pestas) Italijoje.

⁴⁴ Gargara — turtinga šalis prie Helesponto.

Cia iškeroję plačiai ažuolai su skystuoju nektaru
 Lašina gausiai ant medžių gryniausiąjį medų ir vašką.
 Zemdirbius šlovina ir tuo savaime galybe alsuoja,
 O ant apkrautų stalų žėri sklidinios kvepiančios taurės.
 Kam apdainuot man upes, kurios srūva iš tiek daug šaltinių,
 Dnepro tėkmės, kur bešniokšdams vanduo nuo aukščiausiųjų skardžių
 Krinta žemyn ir per lygumas veržias į plačiąją jūrą.
 Ir sūrų vandenį savo saldžiais vandenim apmašina,
 O iš vietovių kitų išsiveržęs ir Dūnas⁴⁵ išnyra
 Ir verpetais smarkiais per lygumas teka Poloto⁴⁶.
 O nemažesnė už šią Lietuvos vandeningoji upė
 Vilija tų iglionų⁴⁷ laukus ir vešliuosius krūmynus
 Kerta vaga ir, paėmus kartu savo seserį Vilnią,
 Skuba į savo brolio, į Chrono⁴⁸ žavingojo, glėbį.
 Chrono mūs to, už kurį nėra gražesnės kitos upės.
 Daug upių nimfų jo geidė, taip pat ažuolynų gražuolių
 Troško jo guolio; — jį turi gražuolė Sventoji, tyresnė
 Net ir už gintarą; jį, betekėdama per Žemaitiją,
 Plaukia kartu su Chronu į tolį vaga vandeninga.
 Cia lietuvius tą patį žemė, taipogi smarkiuosius sudinus⁴⁹
 Cia ir jazygą⁵⁰, nebijantį mirt, nomadus ir poloukus,
 Prūsus senuosius, taipogi kartu drąsiaširdžius alanus,
 Jų giminaičius gepidus, be to gi tautas galingąsias
 Jį išgarsino; jį Erdvilą taipgi ir narsų Traidenį,
 Vadą Gedimį, karingąjį Skirmantą, žygiais garsinę,
 Romantą ir pasipuošusį galvą lotynų karūna
 Mindaugą, ir geraširdį Vytenį, ir tėvą garsinę triumfais,
 Tą Gediminą, kurio pranašystė gausingos tautybėm
 Vilniaus sienos iškyla; iš čia tu pažvelki į sūnus,
 Į Gedimino brolius, į didvyrius šiuos drąsiaširdžius,
 Į tą Kęstutį ir Algirdą, nes jogailaičių ši žemė
 Davė Sarmatijai tai karalius, o ir hunui galingam
 Viešpačius skyrė taipogi ir čekų gentainiams bohemams;
 Jį tiek pagimdė vadų kuo garsiausiais vardais, o taipogi
 Radvilą didį, kurį apdainuojam, kuriam toliaregis
 Protas tėvų Mikalojaus ir vardą ir lemtį suteikęs.
 Pats tėvas Jurgis, kilnios giminės didžiavysis garbingas,
 Visą tėvynę kadaį savo žygiais garbingais pripildė.
 Jis — tai žvaigždė įžymios giminės, betgi motina jojo
 Lenkų kilmės, ta senelių ir prosenių nimfa Kolanccė,
 Ta moteris, kuri didvyre buvo verta pavadinti;
 Tokį jį sūnų lietuviams išugdė ir davė pasauliui;
 Gandas pasklido plačiai po visus, kad iš šitokio kraujo,
 Metams iš metų beslenkant, pakils giminė įstabioji,
 Kad Lietuvos karalystę iš siaučiančių audrų prikeltų
 Ir nuo tėvynės miestų nirtingąjį priešą nuytų.
 Jis piliečius viltimi kuo didžiausia padrašina, iš priešų
 Pareikalaus pralaimėt prie Vedrosos⁵¹ ir vėliavų savo,
 Ir surištųjų vadų jis šimtus su veidais išskankintais
 Ves iškilmingai ir šlovę įpins į tėvynės žvaigždynus.
 Prieš jam ateinant, dabar Maskvos žemė iš baimės jau virpa,
 Nuo pranašysčių žynių, taipogi virpa ir mordvai žiaurieji,
 Ir pastatytos Maskvos kalvoje nūn pilaitės jau dreba.
 Koks pralaimėjimas, ak, besitraukiantiems graso maskviečiams.
 Iš kiek piliečių atims jų miestus šitas kūdikis tasyk!
 Ir kaip tu nubaustas būsi Ivane⁵² Kiek daug vyrų skydų
 Ir jų šalmų su savim betekėdamos upės nuritins!
 Gimki, o kūdiki didis, tu aini tėvynės garsingos,
 Vertas kilmingojo tėvo, kuris ir karais, taip pat toga⁵³

⁴⁵ Dūnas — Dauguva.

⁴⁶ Polotas — Polockas.

⁴⁷ Iglionai — lietuvių giminė.

⁴⁸ Chronas — Nemūnas.

⁴⁹ Sudinai — Sūduvai.

⁵⁰ Jazygai — Jotvingiai.

⁵¹ Vedrosos — Vedrosos upė Smolensko srityje.

⁵² Ivanas — Ivanas Rūstusis

⁵³ Toga — valdžia.

Buvo garsus ir tėvynę išgarsino žygiais didingais,
 Ar su lietuviais kartu jis savais neįveikiamais ginklais,
 Vydavo priešus, anuos meotikolus⁵⁴ iš savo krašto
 Ir sulaikydavo skitų ugnį nuo mūsų tvirtovių.
 Šiuos gi, kuomet, atsukę jie nugaras bėgo, palikę
 Nusiaubtą lauką, tada, Konstantine, ir ženklas
 Tavo galybės, taipogi kartu ir Jurgis narsuolis
 Tuos peucinų laukuos, vydami per tiek daugel dykynių,
 Nusiuntė greitai pas Lėtę⁵⁵, tai liudija upės Holsanės⁵⁶
 Vandens gelsvieji, pačiam sukury nepakęsdami vyrų
 Brazdesio, taipgi netikros motinos, laidojant sūnus,
 Jų narsumo ir vyrų kovos ir jų rankų galingų.

Kamgi turiu aš minėti, kiek daugel jis prūsų paklojo,
 Kai tik Zygmantui (jis nebijojo, kad buvo karalius
 Ir dar jo dėdė) ginklais pražūtingais tas linksmas anūkas
 Karą paskelbia jėgom nelygiom? Prie Gedano⁵⁷ aukštųjų
 Sienų bombardos kol dangui grasina ir dreбина miestą
 Geležimi, apgailėtiną mirtį savųjų pamato,
 Kai tuomet juos išsibarsčiusius vijo karingas lietuvis,
 Ir jis, padėjęs ginklus, tada liepė pagerbti karalių.

O už tokius įgytus nepaprastus nuopelnus tavo,
 Geisdams tave tėvynės dorybių širdv patalpinti.
 Vilniaus tvirtovės gynėjo vardą tau duoda, be to dar
 Po Konstantino mirties tau respubliką paveda sergėt
 Raktą kariuomenės ir jos vyriausiojo vado garbingą
 Vietą ji liepė užimti ir rūpintis karo dalykais.

Be paliovos savo dešinę ranką ir karo triumfą
 Ir jau seniai pagarsėjusį ginklą tu lauru kilniuojų
 Prieš maskviečius nekaringus kreipi, prieš miestus jų šiaurėj.
 Tu kapinytais žaliuosius laukus ir pilis gaisro vietom
 Paverti ir su ginklais tu per nusiaubtą šalį keliauji.

Buvo senobinis miestas, ir rusai kadaise jį valdė,—
 Tai Starodubija,— savo galybe aukštai išsišovęs
 Ir ažuolų šimtamėčių tvirtovė, iškilus padangėn.
 Čia gi Ovčina žiaurus, karalienės vogtinėm vestuvėm
 Žinomas, dėl apsauginių tvirtųjų karą sukėlė,
 Būdamas tikras žmonėm ir drąsus dėl jų bokštų aukštųjų.
 Čia buvo karo pradžia, į jį Jurgis ginklus, taipgi karo
 Vėliavas liepė nukreipti, o giliai širdyje jo įstrigę
 Pažeistos sutartys, Marsas klastingas ir karas prakeiktas,
 Ir jų tėvai išskersti, ir tėvų akyse jų sūnus.
 Ir tie gaisrai, sukelti lietuvių laukuos neseniausiai.
 Ir jis rūstybės vadžias jau visiškai tąsyk palaido.
 Taigi, ar priešas laukinis nebaudžiamas siaubs mūsų kraštą?
 Ir begalinėm žudynėm manų tėvynainių jis džiaugsis?
 Eikit, dorieji piliečiai, kuriuos kaip tik liečia šios skriaudos,
 Ir šventos sutarties, ir taikos jūs kardu reikalaukit.
 Ir nebedelskite: iš geležinių balistų tankiausia
 Krenta kruša, geležies šoviniai, tarsi viesulai baisūs,
 Sienas išgriaut geisdami, sunaikinti taipogi ir tautą.

Autorius pasakoja, kaip Ovčina buvo paimtas į nelaisvę, ir nugalėjo
 J. Radvilos kariuomenė. Poetas šlovina lietuvių narsumą ir jų vadą
 M. Radvilą Rudąjį. Kad labiau įteigtų skaitytojui, kokie dideli yra lietu-
 vių vado nuopelnai ir jo narsumas, poetas įveda epizodą iš jo jaunys-
 tės, jo auklėjimo ir mokymo, suteikdamas visam tam krikščionišką ir
 antikinį atspalvį. Jaunasis Radvila buvęs atiduotas, kaip sako poetas, auk-
 lėti ir mokyti šventiesiems gabumų lavintojams (ingenii sacris cultori-
 bus), kad šie išugdytų jo dorybę, mokslinius, meninius ir filosofinius su-
 gebėjimus. Šokių meno mūza Terpsichorė nuvedusi jaunuolį į kalnus, ir
 jam kunigas Muzėjas atskleidęs religijos ir mokslo paslaptis mūsų būry-

⁵⁴ Meotikolai — gyventojai prie Azovo (Meoto) jūros.

⁵⁵ Lėtė — mirtis.

⁵⁶ Holsanės upė — Ašmenos srityje.

⁵⁷ Gedanas — Dancigas.

je. Jis nurodęs, kad pradžioje buvęs galingas dangaus ir žemės dievas, kuris viską valdęs, matęs ir baudęs nusikaltėlius. Muzėjas nuo aukštos kalvos parodęs Radvilai Platelius ir papasakojęs apie didingą Elados senovę ir jos didvyrius. Jis raginęs jaunąjį feodalą veikti, nes tam jau atėjęs metas, silpstanti respublika reikalinga jo pagalbos. Muzėjas skatinęs Radvilą pradėti šį savo kilnų darbą respublikai, primindamas, kad bloga naudotis kito garbe. (*Miserum est alienae incumbere famae.*) Kadangi jau siautėja karo audra, poetas ragina M. Radvilą veikti taikos vardan prieš visokį blogį, moko, kad jis nebūtų lietuviams Fae-tonu⁵⁸, o liktų ištikimas savo tėvynei. Muzėjas įspėjęs pasitarime dalyvausiantį Radvilą, kad į jo sielą neišliaužtų privatus geismas — tas bendras blogis (*Commune malum, Privata Voluptas*), kad jis neišpuiktų, siektų taikos ir savo darbais aukštintų Lietuvą.

Poetas aprašo, kaip Radvila mokėsi ir lavinosi, grūdindamas dvasią ir kūną. Jis mokėsi jodinėti, šaudyti iš lanko, karo mokslų, pulti pilis. Jaunasis feodolas prašęs tėvą, kad šis pasiimtų jį į karą. Bet tėvas pamokęs sūnų susilaikyti kariavus. Pagaliau jaunuolis pakeliamas taurininku. Ši garbės pareiga, simbolizuojanti vyno pilstytoją, jam suteikia teisę dalyvauti karaliaus ir kunigaikščių puotose. Jo tėvas, neslėpdamas pasako, kad prieš jų akis yra nugalėtos įvairiomis kalbomis kalbančios giminės (chazarai, pearslovakai, rezaniečiai, tveriečiai ir narsūs severėnai), kurios pakilsiančios į karą. Poetas, matyt, suprato, kad Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei sunku bus išlaikyti tautų ir genčių margumą.

Pereidamas prie karo su totoriais, poetas pirmiausia duoda vaizdą to krašto, kur prie Juodosios jūros gyveno polovcai. Iš Kaukazo kalnų, pagal Radvaną, yra kilusi skitų giminė. Totorių žemė esanti nederlinga, o jie patys — klajokliai, beveik laukiniai, baisūs savo išvaizda, karinių akių, apsiginklavę mirtinomis strėlėmis ir užnuodytomis ietimis. Jų krašte nedaug miestų. Tai jie 1211 m. užėmę Tauridę⁵⁹. Stokodami maisto, jie verždavosi į Volynijos kraštą, kurį nusiaubę gaisrais ir kavalijū, persikeldavo net per Dneprą. Tokius siaubingus totorių puolimus dažnai atremdavę lietuviai.

Vilnietis poetas, lyg norėdamas parodyti lietuvių narsumą, kovojant su totoriais, vaizduoja, kaip Lietuvos vyriausybė Vilniuje rūpinasi ir deda pastangas apginti Lietuvą nuo totorių puolimų. Jis nepagaili aštrių žodžių valdančiųjų sferų bei didikų susnūdimui demaskuoti ir iškelti paprastųjų žmonių reikšmei, ginant šalį nuo priešų. Pats motyvas, nors ir kitaip nušviestas, labai panašus į Vergilijaus II giesmės (v. 57—105) motyvą apie jaunuolį Sinoną (I, 586—644):

Kaip tik tada Gedimino įkurtam turtingame Vilniū
Buvo karalius, čia rinkosi tartis didikų daugybė
Ir linksmai jie dienas be galo be krašto sau leido,
Kai visai netikėtai gandas aplekia miestą,
Nešdamas taiką neramią ir priešo nirtingą puolimą.
Ir kad beveik visuose laukuose gaisrai jau liepsnoja;
Kol didikus pašvęstuosius lėtam posėdžiavimui kviečia,
Stai pasirodo jaunuolis, iš vidurio priešų ištrūkęs,
Visas be galo sušilęs, strėle sužalotas į veidą,
Ietį be reikalo vilkdams ir apverstą savo saidoką;
Jis reikalauja nuvest pas karalių ir šventą senatą;

⁵⁸ Et ne sis Phaeton Litavis aut omnia cerne.
Sis patriae fidus, nec cum ad consulta vocaris,
Subrepat, commune malum, Privata Voluptas,
Tu civem, patremque geras patriaeque maritum.

⁵⁹ Tauriskas — Tauridė.

Melsdams pagalbos, abidvi rankas jis į dangų pakėlė:
„O kilmingasai karaliau, Jogailos genties palikuoni,
Tik tavyje paskutinė viltis, tavęs meldžiam pagalbos.
Siaubia totorius žiaurusis nūnai jau Volynijos žemė,
Miestams ir kaimams dabar baisia pražūtim jis grasina,
Jau pelenais paversta didžioji dalis šito krašto,
Perverti skito ginklų jau guli vieni, o kitiems gi
Sprandus grandinėm sukaustė, pagautas ir pats Vilnevecius,
Priešą saujelė žmonių vos atlaiko, būriai išretėję,
Lygiai, kaip paukščių daugybė per juodus debesis traukia
Tuokart, kai gervės sugrįžt lūkuriuoja dar oro šiltesnio,
Tiek pat daug priešų nūnai jau yra mūsų žemėn įžengę.
Skaičiaus mes jų nebežinom, tačiau jų didžiulė daugybė
Užgula lauką, ir iečių lietus kuo tankiausias aptemdo
Debesis, pažvelgiau, ir man strėlė tuoį įsmigo į veidą,
Štai ateinu aš pas jus, iš mirties nasrų vos išsprukęs.
Į tave, žilagalvi Sarmatijos vade kilnusi,
Į tave visi kreipia akis, pagailėki savųjų.
Bet jūs, snaudaliai didikai, kurie privalėję žinoti,
Kas per likimas mūsų, ir kaip beginklius ir apleistus
Priešas terioja kardu, tad jūs nevarždami leiskit
Man pasakyti laisvai. Jūs pakankamai matėte vargą
Savo kaimynės genties, mes palikome lauką žudynėms,
Ir šitas rūpestis nūn nebejaudina jūsų, didikai.
Mes tie prastuoliai, kurių nieks neverkia, kurių nieks neužstoja,
Keliame Jūra Juodąja, o jūs čia puotas prabangiausias
Ruošiate sau; jūs iššvaistot puotoms visą sukauptą turtą,
Priešai tuo tarpu vis joja ir savo strėles vis galand,
Blogiui nebėr jau ribų; jie tėvus, senelius kuo seniausius
Zudo žiauriausiai; vaikai, o taipogi jaunutės mergaitės
Laikomos karo grobiu, asofidų⁶⁰ motinoms tenka.
(Mano tėvyne! Tu didvyrių žemė garsioji) koks kraštas
Jus varguolius bepriglaus? Vieni Didžiąją jūrą iš jūsų
Ak, pamatys, nuo irklų nupūslės jų rankos karingos,
Skitių jį ir prie Krymo audringų bangų atsidsursit.
Skūsis jie, dienai vos brėkstant ir vakaro tamsai apgaubiant,
Gailiai raudos oloje rodopiečiai⁶¹ Volynijos žemės,
Ak, jie už jūrų trijų mylimosios Volynijos šauksis,
Upės krantais vandeningais Volynijos vardas kartosis.
Jūs, o snaudaliai, dabitos šiais žvilgančiais purpuro rūbais,
Jums nebegaila tėvynės, ne gėda dėl nuoskaudų josios.
Jūs lietuvaitės, išties,— juk jūs, ne lietuviai,— o eikit,
Sokit šokius; gal švelniąsias dainas ir būgnus jūs kadaise
Skitai girdėjo ir šoko taipogi šokius tuos ugningus.
Na, tik pirmyn, jeigu turit drąsos už tėvynę kovoti,
Einame priešą sutikti ir griebiamės ginklo skubiausiai,
Daug nebereikia svarstyt, štai minia jau guvi, pasiruošus
Karui, pats dievas juk rūpinas vyrais, taip pat ir jų sielom.

Poetas toliau pasakoja, kaip žinia pasiekia karalių ir kaip karalius Zygmantas Augustas 1549 m. vadovauti kariuomenei, siunčiamai prieš totorius, paskiria M. Radvilą Rudąjį. Karaliaus kalba, kaip ir reikėjo laukti, buvo trumpa. Šis karas su totoriais, rašo poetas, buvęs laimingas abiem pusėms, nes jis baigėsi be kraujo praliejimo. Totoriai, išvydę M. Radvilos vadovaujamą kariuomenę, pabėgo. Po to M. Radvilą karalius apdovanoja Trakų vaivados titulu, garsas apie jį, kaip sako poetas, pasklinda iki Juodosios jūros.

Toliau poetas pereina prie karo su Livonija. Pradžioje, kaip jis yra įpratęs, supažindina su šiaurėje esančiu Livonijos kraštu, turtingu vaisiais ir pelkėmis, aukštais pilių bokštais. Tuo sykiu Livonijos ordino magistras buvo Fiurstenbergas, kilęs iš germanų giminės. Kryžiuočiai jau

⁶⁰ Asofidai — Asopo miesto gyventojai. (Ovid. Met. VII. 484.)

⁶¹ Rodopiečiai poetas vadina tuos, kurie atsidsurs tokioje kalnuotoje Skitijoje, kaip kalnuotos Rodopės (Trakijoje) gyventojai.

buvo paėmę Rygą, pavergę gyventojus, ir baudoms nebuvę galo. Poetas aprašo, kaip magistras Fiurstenbergas įsakęs suimti Rygos arkivyskupą Vilhelmą Brandenburgietį. Pasiuntinys Lanskas vyksta pas Livonijos magistrą, norėdamas jį palenkti švelnia kalba. Bet tas taikos neapkentęs kryžiuotis liepia Lanską žiauriai nužudyti: įkasti į žemę ir kardu nukirsti galvą. Lietuviai už tokį žiaurų elgesį supyksta, šaukiasi karaliaus Žygimanto Augusto pagalbos ir ruošiasi karui. Tačiau karalius neskuba pradėti karo ir pas Livonijos magistrą pasiunčia antrą pasiuntinį — Žemaičių vyskupą — su pareiškimu, kad, jeigu nebus paleistas arkivyskupas, visos sutartys nebeteksiančios galios. Tai išgirdęs Fiurstenbergas įnirštąs ir atsakęs, kad jis pasiruošęs kariauti, mirties nebijąs ir nepasigailėsias nė vieno lietuvio.

Toliau poetas, tartum vesdamas šio atsakymo mintį, aprašo germanų išdidumą. Jis pabrėžia, kaip ir daugelyje vietų, kad karaliui Žygimantui Augustui karas svetimas, jis siekia taikos. Kilusiems kivirčams su Livonijos ordinu išspręsti karalius paveda M. Radvilai Rudajam. Aprašoma, kaip telkiama Lietuvos kariuomenė, kaip renkasi kariai į Pasvalį. Lietuvių buvo 30000. Fiurstenbergo kariuomenė nešė kryžius ir Marijos paveikslus, vadai buvo baltais drabužiais apsirengę. Magistras spindėjo auksu. Germanų kariuomenės žymi dalis buvo raiteliai. Tačiau karas nekilo. 1557 m. rugsėjo mėn. 14 d. Livonijos ordinas ir Žygimantas Augustas sudarė taikos sutartį, priešiską Rusų valstybei⁶². Nuopelnus, kad buvo išvengtas karas, poetas priskiria Radvilai (I, 922—931):

Traukitės, Lacijaus karo vadai, pasitraukit Mopsopai⁶³
Didvyriai, Tebai, juk jūs dėl taikos nebežinot triumfų,
Nes dramblio kaulo kadaį vežimus krauju jūs aptaškėt,
Šitas štai didvyris pirmas, išgelbėjęs priešus nuo Lėtės,

Parnešė amžinus laurus, gyviesiems paskelbęs triumfą,
Amžiams žiliesiems garbė nuo dabar nuolat skelbs jų narsumą

Ir šito didvyrio vardą, taipogi ir amžiną šlovę.
Tavo tokiais patarimais livonų garbė sumenkėjo,
Radvila: jų nei rūstusis Vytenis, nei Daumantas griežtas,
Tąsyk įveikt negalėjo,— tu juos nugalėjai be kraujo.

Taikos trokštantį ir derybų keliu siekiantį išspręsti ginčus M. Radvilą poetas pavaizdavo, baigdamas pirmąją poemos giesmę.

Antroji „Radviliados“ giesmė vaizduoja Lietuvos karą su Maskvos caru Ivanu Rūsčiuoju, kuris buvo užpuolęs Livoniją. Livonijos prašomas, karalius Žygimantas pasiunčia į pagalbą M. Radvilą Rudąjį. 1561 m., šiam feodalui vadovaujant, paimama Tauro pilis⁶⁴. Pilies paėmimas aprašomas plačiai ir vaizdingai. Lietuviai — Chrono sūnūs ir šį kartą narsiai kovojo. Karui pavaizduoti Radvanas imituoja Vergilijaus „Eneidoje“ pateikiamus jūroje audros ištiktų jūreivių vaizdus. Kaip audra jūroje neša laivus į uolas, šūkauja jūreiviai, debesis apniaukia dangų, trunkosi perkūnas, blyksi žaibai, lūžta laivo stiebai, taip ir karo sūkuryje kyla žmonių šauksmai, sumišę su trimių garsais, siautėja kruvinasis Marsas. Per karą esą paniekinami dieviškieji ir žmogiškieji įstatymai, dievo garbė. Sulaužius įstatymus, kyla begalės nusikaltimų, viešpataujanti klasta, apgaulė, gašlumas. Išskaičiuodamas šias ir kitas blogybes, poetas pasmerkia karą.

⁶² Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 208.

⁶³ Mopsopai — senovės Atikos gyventojai.

⁶⁴ Tauro pilis — Tervesta buvusi ant Livonijos ir Polocko srities ribų.

Kritus Tauro piliai, Ivanas Rūstusis, nepaisydamas pralaimėjimų ir žmonių kančių, ruošiasi naujam karui.

Įdomu, kad poetas žiaurios karus pasmerkia, neatsižvelgdamas į kariaujančias šalis. Jam labiausiai rūpi įtvirtinti taiką. Matyt, tuo metu buvo tokia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politika, noras stabilizuoti esamą padėtį.

Surinkęs kariuomenę, Ivanas Rūstusis puola Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rytinę dalį, veržiasi į Dauguvos sritis, Dnepro pakrantes, Dombrovną, Algirdo statydintą Vitebsko pilį, septynbokštę Oršą. Lietuviai, Radvilos vadovaujami, nusiaubia Smolensko apylinkę. Poetas neslėpdamas pasakoja, kad lietuviai kare buvo negailestingi. Maskviečiai sutelkia žmones iš tolimiausių sričių, nuo Oršos, Obės ir Sibiro, iš viso apie 200000, kurių tarpe yra 8000 raitelių. Ši kariuomenė turi 200 pabūklų ir kitokių ginklų ir puola Polocką. Radvanas primena, jog seniau Polockas priklausė rusams, paskui jį užgrobė lietuviai. Dabar į jį netikėtai įsiveržia maskviečiai. Polockas sudeginamas, bet pilis lieka nesugriauta, ji ginasi, nors ir nusilpsta. Poetas pavaizduoja narsumą lietuvių, kurie krūtinėmis užstoja pilies vartus, narsiai ginasi. Iš tokių narsuolių jis paminėi Glebovičių, Korsakų jaunuolius, Dogorostardų giminės Petrą, Polocko rektorių Dovoiną, Verchlinijų. Giedodami pergalės giesmes, jie dar smarkiau puola, nors nežino, ką atneš nakties tamsa ar brėkstantis rytas. Maskviečiai apgula Polocko pilį. Apgulimas trunka 60 dienų ir naktų. Pagaliau rusai pilį padega. Centurionas Holubicijus, narsiai kovodamas krinta nuo šūvio į galvą. Nors vadas Dovoina ir didvyriškai gynėsi, bet maskviečiai, vadovaujami Ivano Rūsčiojo, priverstė atidaryti pilies vartus.

Paimti belaisviai išvedami iš Polocko krašto. Pirmiausia varomi vada ir Polocko didikai, paskui juos eina apie 20000 vergais paverstų kareivių. Plėšiamas dar prosenių sukrautas turtas, auksas, nukalti ir nenukalti talentai drauge su savininkais vežami į Maskvos pakraščius. Tarp kareivių vedamas ir sučiuptas Glebovičius.

J. Radvanas be didesnio įvado pereina prie naujo karo su Maskva. Jis nepagaili aštrių žodžių ir Ivanui Rūsčiajam, kurio dviejų jungtinių kariuomenių įsiveržimui į Lietuvą (1564 m.) vadovauja Serebrinas ir kazanietis Muratas. Išveda savo kariuomenę ir Šuiskis. Lietuvos kariuomenėi vadovauja M. Radvila. Poetas vaizduoja, kaip Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės laimėjo, kaip jos gražiai ir puošniai atrodė. Paminėjus dar kelis susirėmimus su priešais, giesmė užbaigiama M. Radvilos dorybių ir karinių sugebėjimų išaukštinimu.

Trečioji „Radviliados“ giesmė beveik ištisai pašvęsta Lietuvai ir lietuvių narsumui išaukštinti, karams su Maskva pavaizduoti.

Po trumpo kreipimosi į mūžą Kaliope, prašant, kad ji padėtų apdainuoti narsius lietuvius, J. Radvanas piešia didikų ir vadų, dalyvavusių kare su Ivanu Rūsčiuoju, paveikslus (katalogas).

Poetas pradeda nuo Chodkevičių giminės dviejų brolių, kaip jis sako, Lietuvos papuošalų ir vilties, didžiosios tautos švyturių, tartum kadais debesų pagimdytų viesulų Reto ir Pelo. Vienas iš jų — Gregorijus (Grigas) vadovauja karių grupei, puola priešų kohortas, yra tvirtas ir narsus karys, antrasis — Jonas, linksmas ir kovų trokštąs vyras.

Pavaizduojami pėstininkų ginklai ir šarvai. Pasipuošęs žvilgančiais variniais ginklais, rankoj laiko didelę ietį narsus Zenoidas, kuris vadovauja šarvuotiems ir smagiais apsiginklavusiems kariams. Apsišarvavęs Smolensko vaivada Jonas Velminskis veda ietimis apsiginklavusius raitelius. Skitų nugalėtojas Sanguskas esąs kilęs iš pirmųjų lietuvių vadų, iš paties Gedimino. Volynijos jaunimas apsiginklavęs lankais ir strėlė-

mis. Jurgis Hostikas, Korecijas su dideliu žirgu ir paausotu saidoku taip pat kilęs iš senosios lietuvių giminės. Solomereskų giminės Bogdanas priešams yra pažįstamas ne iš nugaros, o iš priešakio. Poetas toliau pasakoja apie Mikalojų Sapiegą, rikiuojantį raitelių pulkus, narsuolį Filą Kmitą — lengvai apginkluotų šaulių vadą. Čia ir broliai Bakai, kryžmai pasipuošę plunksnomis šalms; jie yra kohortų vadai. Čia ir drąsa pasižymėjęs Jurgis Tiškevičius, kuris vadovauja raiteliams. Iš Korsakų giminės kilęs Borkolabas, galvą papuošęs gulbės plunksnomis, pasiryžęs nugalėti arba mirti. Ariergardą veda Šveikovskis, prilaikydamas narsiuosius jaunuolius su saidokais ir baisiais lankais ant pečių. Šių jaunuolių viduryje, su jais dalyvavęs ne viename mūšyje, ir karo vadas M. Radvila. Jis sėdi ant jauno, smarkaus žirgo Trako, pažaboto aukso žąslais.

Nupiešęs vadų ir kariuomenės vaizdą, J. Radvanas aprašinėja M. Radvilą ir jo skydą. Atsiskleidžia Lietuvos krašto vaizdai, vaizduojama kariuomenės apsiginklavimas, vadų ir karių drabužiai. M. Radvilos galvą dabina žerintis šalmas, jo puošniame skyde, išgražintame auksu, atkurta visa istorinių įvykių eilė (III, 89—206):

Matės jame Lietuvos praeitis ir senieji triumfai,
Kaip Libono laivynas, Baltijos nugara plaukdamas,
Pasiekė Platelių kraštą, kurs supa abipus šį miestą;
Ne be dievo planų atvyko jisai į šią žemę,
Ir kaip Libonas, ilgai ir žemėj ir jūroj blaškytas,
Priplaukė tyliai prie kranto, kur tykojo žvėrys plėšrūnai,

Ir kaip italų būrys staiga išsoka į krantą,
Kaip jie elnius, taurus ir stumbrus baisinguosius pakloja,
Naująją Romą kaip stato, kur vandens melsvieji Dubysos
Plaukia žiotim išdabinta,— tą Romos senosios paguodą,
Sičia stovėjo šventieji karaliai lietuvių kilimo
Ir žaižaringus skeptrus visi savo rankose laikė.
O su lotynų dvylikos lankų vainiku čia aukščiausiai
Svietė Mindaugas vaiskia šviesa — lietuvių karalius.
Ir narsus Erdvilas, porą strėlių kitamet savo priešui,
Skitų tironui, pasiuntęs, tą dovaną, keliančią siaubą.
O netoliese matyti gali legatus sužalotus,
Skitų narius; taip Skirmantas baisiai kadaise atsakė
Tam Balaklojui; po to gi netrukus ir karas iškilo,
Ir Kaidonavo tarpekiai tąsyk nuo kraujo paraudo.

Ten ir smarkusis Vytenis Leskonio kare surakintas,
Ir nugalėtojas vėl, ir kare išžudytieji lenkai.
Betgi lietuvis, rūstusis karys, čia burtus išmetus,
Dvidešimt lenkų belaisvių jaunuolių varė kiekvienas.
Čia ir šokiai, ir dainos aidėjo ir Leda⁶⁵ skandavo.
Tie nugalėtojai; tu pamanytum, kad Joją jie šaukė.

O ko toliausiai krašte ir kálvos, ir vilko staugimas,
Ir tas pats vilkas, variu apšarvuotas, nudailintas puikiai
Raňkos gabios, kuri, privertė kūrini savo alsuoti,
Bet šio žvėries viduriuos šimtai vilkų garsiai staugia,
O žynys Lizdeika pranašauja: bus miestas garsingas.
Kiek po šitos pranašystės išaugo maitintojas Vilnius,
Daugel sutelkęs tautybių! O kokią nepaprastą gėdą
Vilnius darė kadai, jame skurdas tebuvo. dabar gi
Miestams didžiuliams prilygsta, išaugus lietuvių galybė.

Stai Aldona, lietuvaite gražuolė, į miegamą tavą
Tau vedama, o Kazimiere, štai ir lietuvių jaunimas,
Protėvių žiedas ir vyrų jėga, strėlėmis pavojinga,
Ant pečių užsimetęs stumbro vingrųjį kailį,
Didelį, pilką, baisingais šeriais taipgi Polocko šerno,
Vedė ją, o taip pat lekchiadai⁶⁶, kraitį didžiulį

⁶⁵ Leda — Spartos karaliaus Tindarėjo žmona.

⁶⁶ Lekchiadai — lietuviai, pavadinti Graikijos uosto Lechaion, esančio netoli Korinto miesto, gyventojų vardu.

Varė suveltai plaukais nekirptais, jų dalis linksmi ėjo
 Ir veltinėm kepurėm, grandinėmis nesurakinti.
 Ir jau dvi gimines lygia valdžia per amžius valdyti
 Plieno tvirtumo likimas įstatymu laikė surišęs.
 Cia tu galėjai matyt sudarytą amžiną laiką
 Per jungtuves, nes to panorėjo dievai dangiškieji.
 Už didingumą tebūna lietuviui garbė amžinoji,
 Ir kunigaikščio Didžiojo vardas per amžius tespindi.
 Ir tegu šlovina tautos vienmintės tą patį karalių,
 Ir tekovoja vienmintės, tesklinda jų garsas pasauly.
 Cia Brandeburgo laukus su savo kariais Gediminas
 Siaubė kadaise; štai dūmai tirštais kamuoliais vinguriuoja.
 Cia štai jis prūsų pilis užkariavo taip pat skitų ordas
 Jis, nugalėtojas, už Tanaimo žudydams nuvių.
 Ir kaip lietuvių laukais praėjo prūsai žiaurieji
 Tartum audra, kaip netrukus drąsusis Duzumeras tuokart
 Prūsiją visą į karą įtraukė, bohemų taipogi
 Patį panonų karalių — jų kaktos karūnom žėrėjo —
 Ir moravus, ir danus žiaurius taip pat galus, britanus,
 (Jųjų auksiniai plaukai), o visa Germanija ruošia
 Lietuvai karą, ir Reinas trivagis jiems kursto šią mintį;
 Betgi, kurių negalėjo jėga jie palaužt, tuos palaužė
 Algirdas su Kestučiu apgaule, badu; ir abudu,
 Palikdami plačiuosius laukus, kurie tęsiasi į tolį,
 Vėlei į pelenus prūsus, livonų pilis jie paverčia.
 Kai jie baisinga mirtim kovoj kritusių gailiai raudoję,
 Tu juos galėjai matyt, kaip jie pyksta ir tūžmastį lieja.
 O tu, beproti magistre, tai tavo visos šios skriaudos.
 Iš kitos pusės maskviečiui kempinėje gyvąją ugnį
 Algirdas siuntė; gali pamanyt, kad dabar ji dar rūksta.
 Jis besukubėdamas Maskvai grasino, taipogi maskviečiui
 Gulinciam tarė: kas gi iš ryto pakyla prie ginklo?
 Stai galingasis Jogaila, laisvos Sauromatijos sūnūs,
 Vyrai lietuviai triuškina narsiai germanų kariauną.
 Iečių lietus ko tankiausias visą padangę užtvindo.
 Tik staiga arba priešai bėgt negarbingai pradėjo,
 Ar sauromatų rankom galingom palietus parkrito.
 Zalgnis plaukia krauju, patsai gi magistras ant smėlio
 Savo gyvenimą baigė,— gulėjo bekrąujis lavonas.
 Ten Tamerlano gretas triumfuojančias Vytautas puola.
 Jau užtenka didžiutis drąsa, reikia siekt šlovingumo.
 Stai ko šauniausiai puotos didelės paruoštos žvilga
 Lucko laukuos, kur ir Cezaris, ir trys išdidūs karaliai,
 Ir Maskvos kunigaikštis, taipogi abudu magistrai,
 Ir daug vadų puotoje dalyvauja ir pokyliu džiaugias.
 Gaudžia vyrų žengimas, ir nuo dainų skamba oras
 (Akys negali suspėti viską gerai pamatyti),
 Žemė ir gyvulių, ir žvėrių krauju apšlakstyta,
 Vaikščioja žmonės vienur, tai kitur giminių įvairiausių.
 Cia taip pat karvedį Holgą ranka jau buvo išmokius:
 Jis trimis žvirbliais pilį galingą kadaį užkariavo,
 Ir Sventoslavus, kurs buvo kadaise paklojęs achyvus
 (Kas per nelaimė!), pats krito nuo rankos lietuvio kureto ⁶⁷;
 Galvą nukirtęs, priešas taures plačiašones padarė
 Ir taip įrašė: tu pražuvai, nes svetimo trošakai.
 Stai Zavichostą tankus vėzdų lietus ėmė tvindyti,
 Ir jo žvilgantį skydą padega blyksninės liepsnos.
 O tarp bangų Kropienos ⁶⁸ upė tada vos pavilklo
 Laidot maskviečių genties likučius, o triumfui
 Cia surakinti pėsti velkami ir vadai, ir didikai.
 Kaip spinduliais aušra įsideda pirm, negu saulės
 Ratas įkaitęs savo geltonąją šviesą palieja
 Ir savo spindinčiu veidu kalvėlių viršūnes papuošia,
 O sušvitėjęs visas žemės daubas padabina,
 Tokiu šviesiu apsiaustu apsirėngęs Radvila žengė.

⁶⁷ Kuretai — labai sena tautelė Etolijoje (Graikijoje).

⁶⁸ Kropienas — upė Vitebsko srityje; ji įteka į Dneprą.

Cia Abramavičius ėjo, jo ištikimiausias Achatas⁶⁹
 Prie pat jo šono arti ir daug įvairaus jam kalbėjo.
 Jį gi pats Radvila sau neseniausiai draugu išsirinko
 Ir ministru geraširdės taikos taipgi karo paskyrė.
 Pats jis galėjo pažint sumanumą ir mintį šio vyro,
 O šalia jo ir Stabrovijus, niekur drąsos neparodęs,
 Čia ir Ponecijus buvo kartu, ir jaunuoliai karingi.
 Ėjo visi per miškus, kur buvo jiems kelias arčiausias,
 Susirikiavę būriais ir Radvilos vėliavas nešė,
 Arą sparnais išskeleistais; tu galėtum manyti, kad jis skuba
 Prieš maskviečius baisingais nagais, saulutei bespindint.

Ilgai aprašinėjęs M. Radvilos skydą ir atvaizdavęs, kaip lietuviai, tartum gražios žąsys ant Kaistro upės krantų, linksmi giedojo giesmes ir rūpinosi savo žirgais, savimi, poetas, senovės romėnų autorių papročiu, įveda epizodą, kuriame gyvai pavaizduoja M. Radvilos sapną. Jam Vytautas (Kęstučio sūnus) sapne pasirodo toks, kai jis nugalėtoju Žalgirio mūšyje grįžo į Lietuvą. Jis M. Radvilai sako, kad jį mirusį jaudina lietuvių tautai daromos kaimynų skriaudos. Priešas nuolat puldinėja ir vergia valstybę, ir maskviečių klauso nugalėti Vytauto ainiai. Poetas klausia, ar veltui lietuviai kovoje ir kentėję nuo žaizdų, ar veltui tėvynę puošę triumfais. J. Radvanas prisimena ir Algirdą, kurio laikais tvirta siena buvo ne pilys, ne pylimai, bet drąsios širdys, kurios išgriau-davo garsias pilis. Jis ragina būti narsiems kovoje su priešais. Sapne Vytautas sako, jog jo kaulai tik tada ramiai galės ilsėtis, kai lietuvių drąsa sulaikys priešus. Pagaliau J. Radvanas ragina lietuvius rūpintis savo krašto istorija ir tėvų garbe.

Vytauto paskatintas M. Radvila Rudasis šaukiasi dievo pagalbos kovai su priešais. O priešas jau čia pat. Poetas aprašo, kaip triūbos duoda ženklą pradėti mūšį. Mūšis pavaizduojamas gyvai.

Minimi ir rusų karo vadai: Zacharinas, smarkusis Osifas, Bikovijus — aukštas, kaip tėvynės pušis ir galingas kaip ąžuolas. Atvyksta mordvų vadas Šerematas, vadinamas Ivanu, bet jis sužeistas miršta, prisiminęs Oką.

Du broliai lietuviai Chodkevičiai ir Sanguskas su kitais drąsiai puola priešus. Lietuviai kovos lauke panaudoja piautuvais apginkluotus karo vežimus, kuriuos seniau turėjo belgai ir britanai. Mūšis baisus. Ulės upė patvinsta lavonais.

Rusų vadas Suiskis pasislepia miškuose. Po kiek laiko jis pasirodo miško kirtėjams, pasiūlo jiems aukso ir sidabro, kad šie nuvestų jį į tėvynę. Tačiau kaimietis jį užmuša kirviu. Suiskis palaidojamas Vilniuje, šv. Marijos graikų religijos bažnyčioje.

Toliau aprašinėjamas maskviečių įsiveržimas į Lietuvą, netoli Vilniaus. Ir vėl M. Radvilos Rudojo vadovaujama Lietuvos kariuomenė atbloškia priešą. Čia poetas randa progą paminėti ir patį M. Radvilą, kurį už nuopelnus karalius Žygimantas apdovanoja Vilniaus vaivados titulu. Karaliaus sostą užėmus Steponui Batorui (1576—1586), M. Radvilai tenka vesti karą dėl Livonijos (1570). Maskviečiai pralaimi.

Ketvirtojoje „Radviliados“ giesmėje poetas daugiausia dėmesio skiria pagerbti M. Radvilos žygiams. Be to, aprašoma, kaip lietuviai vėl atsiima Polocką (1579), Velikije Lukų pilį, kur žūva 7 tūkstančiai maskviečių. Suminimos neprieinamos, vandens apsuptos pilys: Ozeriscijos pilis su 14 bokštų, labai sustiprinta Užvieto pilis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakraštyje, Vitebsko sostinė. M. Radvilai, iškėlęs jo didelius nuopelnus Lietuvai, poetas pataria pasigailėti savęs dėl senatvės ir rečiau dalyvauti karuose. Kaip tik tuo metu jis lydi Steponą Batorą, besi-

⁶⁹ Achatas — Vergilijaus „Eneidos“ herojaus Enėjo ištikimiausias draugas.

rengiantį pulti maskviečių ginamą Pleskoviją (Pskovą), pilį prie Ilmenio ežero. J. Radvanas atkuria kariuomenės telkimo momentą. Vyrai į karą šaukiami iš Vilniaus ir Kauno⁷⁰ apylinkių.

Į poemos pabaigą poetas prašo mūzas, kad šios padėtų apdainuoti kitas M. Radvilos Rudojo dorybes. Sis feodolas buvęs ištikimas savo tėvynės sūnus. Jis nepardavinėjęs už auksą savo tėvynės užsienio karaliams. M. Radvila buvęs nuosaikus respublikos reikaluose, ištikimas karaliui, nebuvo garbėtroška, mylėjęs taiką, nekentęs karo, laikęsis sutarčių. Jis buvęs didžiai išmintingas ir turėjęs gerą iškalbą. M. Radvila nebuvo apgaulingas, visiems padėdavęs. Savo klientams buvęs geras ir jų neengėjęs. Šitaip išskaičiavęs M. Radvilos dorybes, poetas pajvairinimui pateikia jo maldą. Joje sakoma, kad Radvila atlikęs tai, ką jam dievas pavevėdęs: gynęs tėvynę, baudęs priešus. Jis prašęs dievą pasigailėti lietuvių, pažadėti galingai Lietuvai skeptrą, garbę ir šlovę. Tai ištaręs M. Radvila Rudasis miręs. Toliau J. Radvanas rašo, kad Lietuva didžiojo vyro neteko, būdama dideliame pavojuje, kai tautos kivirčijosi ir kariavo, kai negaliojo sutartys ir įstatymai, viešpatavo prakeiktasis Marsas.

Sekdamas Vergilijaus Georgikų pirmąją giesmę, kur aprašoma Cezario mirtis, J. Radvanas hiperbolizuodamas sako, kad prieš Radvilos mirtį ir po jo mirties Neris (Vilija) išėjusi iš krantų, griovusi nedoruosius rūmus, rovusi girias ir nešusi medžius su savimi (V, 414—434):

Nors tuo laiku audra liūdno ateities taipgi rodė
Tam tikrus ženklus, nes Vilijos vandens gelsvieji patvino.
Šniokšdamos bangos uolom savo skundais pripildė
Artimus kalnus, krantus, o taipogi ir gojus toliuosius.
Jie, ir numirus valdovui Vilniaus, gailiai raudėjo.
Sventosios upės patvino nuo ašarų ir nuo dejonų,
Ir jų krantai aidėjo liūdnais ir neįprastais skundais,
Vilija griovė girias ir putodama suko verpetais.
Ji ir krantus su namais, ir kalvas plikąsias prarijo,
Ir jos siutingų bangų bijojosi rūmai nedori.
Tąsyk, be paliovos liūdėdamos, Vilnius raudėjo.
Sklido jo raudos be galo, ir rovė jis tąsyk sau plaukus,
Pirmą tau, Radvila, auką ir dovanas mirčiai nulietai,
O iš akelių ugninių liejosi ašarų upės.
Kalbama kad ir jisai, ir kartu visi luomai pravirko
Kalno papėdėje ir lig Bekešo aukštųjų paminklų,
Ir savo ašarom laistė jie tą nepagydomą žaidą
Dar ir dabar, sausuma kai į Vilijos vandenį šliaužia,
Tos senosios nelaimės pėdsakus jis tebesaugo.

Lietuvių didžiojo vado ir tėvynės tėvo verkusios nimfos, girių dievybės, ir šaltinių dievaitės iš sielvarto sutraukusios savo marguosius karolius, rovusius plaukus ir daužiusios galvas akmenimis. Poetas rašo, kad Radvilą apraudoję kalnai, kad dėl jo liūdėjusios Šventaragio kapiinės, abidvi pilys, statūs Tauro šlaitai ir karingoji lietuvių žemė. Kas Trojai buvęs Hektoras, Romai — Kamilas, tas lietuviams M. Radvila Rudasis. Visa Lietuva verkusį savo sūnaus, vado ir tėvynės tėvo, kurį už nuopelnus priglaudęs aukštasis dangus.

Taip išaukštinęs savo poemos herojų, poetas primena, jog Radvilos Rudojo yra du sūnūs: Kristoforas ir Mikalojus. Kristoforas užima tėvo vietą, o Mikalojui tenka Naugardo vaivadytė.

Poemos pabaigoje J. Radvanas kreipiasi į dievą, kad jis padėtų ištaisyti blogą valstybės padėtį ir pasirūpintų jo tauta.

⁷⁰ Kaunas poemoje pavadintas — Cunasus (Kūnac). Tačiau paraštėje paaiškinama, kad poeto laikais šis miestas vadinamas Cauna. Poemos eilutėse aptinkamas Nerys reiškia Neries upės vardą, kurio poetas, gal būt, kirčiuoja pirmąjį skiemenį: Et qui littora habent, qua Nerys conditur ingens. Gardinas pavadintas Gartinu, bet paaiškinta, kad poeto laikais šis miestas vadinamas Grodnu (V. IV, 143—151). Kariai šaukiami iš Vitebsko, Oršo, Berezino ir kt.

Tai tokia yra M. Radvilai Rudajam skirta knyga, su įdėta į ją poema „Radviliada“. Knygoje išryškėja mintis — išaukštinti M. Radvilą Rudą ir sutvirtinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „status quo“. Tam skiriama ir „Radviliada“. Ji visapusiškiau, negu kuris nors kitas lotynų kalba parašytas XVI a. grožinės literatūros kūrinys, atspindi to meto feodalinės Lietuvos gyvenimą, jos valstybės struktūros irimą, santykius su kaimynais.

Poemoje pateiktas platus istorinis šios valstybės fonas vietomis ne visai objektyvus ir istoriškai ne visiškai teisingai nušviestas, nors grindžiamas istoriniais faktais ir datomis. Istorinis faktų nušvietimas poemoje išplaukia iš tų laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinių užmačių bei aspiracijų ir humanistinių tendencijų, savitos visuomeninės santvarkos ir ideologijos.

J. Radvanas išgiria savo kraštą ir žmones ir taikos, ir karo metais. Taika esąs Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės siekimas, karas — išorinių faktorių sukelta būtinybė ginti savo valstybės ribas.

Karas poemoje vaizduojamas gana objektyviai. Poetas nevengia kalbėti nei apie lietuvių, nei apie jų priešų žiaurumą.

Pagrindinis poemos herojus M. Radvila piešiamas šiltomis spalvomis, suidealintai, o priešai — dažniausiai santūriai arba neigiamai.

Nors J. Radvanas buvo savo krašto valdančiųjų sferų įtakoje, tačiau poemoje nenutyli istorinių faktų ir neneigia to, kad rusams priklausė tos žemės, kurias jo laikais valdė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie Starodubiją, sako (I, 151):

Buvo senobinis miestas, ir rusai kadaise jį valdė.

Apie Polocką taip išsireiškia (II, 459):

Pilį seniau valdė rusai, vėliau ją valdė lietuviai.

Jis neslepia, kad Lietuva pavergė daugelį tautų ir kunigaikštysčių. Poemoje taip pat yra reiškiamą mintis, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes reikia ne tik išlaikyti, bet ir apginti nuo priešų.

Mintis apie Lietuvos savarankiškumą ir nepriklausomybę išryškėja jau įžanginiame J. Abramavičiaus kreipimesi į M. Radvilo Rudojo sūnų Kristoforą. Tame kreipimesi J. Abramavičius šį feodalų laiko tvirčiausiu Lietuvos laisvės ir autonomijos saugotoju. (Libertatis et Autonomiae nostrae gentis insitae, vindex acerrimus.) Čia turima galvoje Lietuvos unija su Lenkija.

Kaip jau buvo minėta, „Radviliados“ autorius prašė savo mecenatą J. Abramavičių, kad šis ne tik jį globotų ir jam padėtų, bet ir apsaugotų jį nuo pavyduolių puolimų. O tokių pavyduolių, matyt, buvo. Jie galėjo daryti poetui ne tik literatūrinių, bet ir politinių priekaištų.

Prolenkiškai nusistatę poetai ar kiti asmenys galėjo kaltinti J. Radvaną, kad jis per daug išgarbines Lietuvą ir savo poemos herojų M. Radvilą Rudą, nes visa tai prieštaravo Lietuvos ir Lenkijos unijos dvasiai. Laikydamasis savo nusistatymo ir vengdamas tokių priekaištų, J. Radvanas „Radviliadoje“ pamini uniją, nepasisako prieš ją, bet visi tos poemos vaizdai rodo, kad poetas yra už savarankišką Lietuvą. Santykių su lenkais motyvas poemoje neišvystytas. Karalių — Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro — vaidmuo poemoje nežymus, centrinis poemos herojus yra M. Radvila Rudasis.

„Radviliadoje“ vyrauja tiek lietuviški papročiai, tiek ir lietuviški gamtos vaizdai. Pavaizduojami senovės lietuvių šokiai, lydimi dainų, kurias ir skaitai girdėję. Poemoje giriamas lietuvių vaišingumas, valsty-

biniu mastu ruošiamos užsienio svečiams — valdovams puotos (pvz., Vytauto puota Lucke, 1429 m.), kur geriamas lietuviškas midus — medonis. Atrodo, jog J. Radvanui mieliausias yra gimtasis kraštas, ypač Vilnius, kurį jis su meile aprašinėja, daug kartų prie jo sugrįždamas. Blankiau pavaizduojamos ano meto Rusijos ir Livonijos vietovės.

J. Radvanas savo „Radviliadoje“, kaip ir kiti to meto humanistai — M. Husovianas, A. Rotundas, P. Roizijus — užjaučia liaudį, kelia ją. Jam humanistinės idėjos yra aukščiau bajorijos užmačių, jis daugiau vertina žmogaus moralines savybes, negu jo turtą.

Šią mintį pareiškia ir Volanas savo kalboje, pasakytoje, laidojant M. Radvilą, tai turi omenyje J. Abramavičius.

Poemoje keliuose vietose yra pasmerkami garbėtroškos, turtuoliai didikai, susnūdę senatoriai. Apskritai, akcentuojama krašto gerovė, užuojautos jausmai neturtingiesiems. Šiuo atžvilgiu būdingas tas poemos epizodas, kur vaizduojamas iš fronto sugrįžęs sužeistas jaunuolis. Jaunuolio lūpomis prašydamas karalių pagalbos karui su totoriais, poemos autorius didikus išvadina snaudaliais, lėbautojais, iššvaistančiais prabangiausiomis puotoms visų sukauptą turtą. Jis su užuojauta kalba apie paprastuosius žmones, kurie visus apgina nuo totorių jungo. Poetas pabrėžia, kad tų paprastų žmonių niekas neapverkia, bet ir niekas jiems nekerštauja. Tai jie tikrieji tėvynės gynėjai.

J. Radvano „Radviliadoje“, kaip ir daugelio lotyniškai rašiusių humanistų veikaluose, jaučiama didelė romėnų autorių įtaka. Sukomponuota Vergilijaus „Eneidos“ pavyzdžiu, „Radviliada“ tiek kai kuriuos vaizdus, tiek ir pasakymus ima iš romėnų autorių: Vergilijaus, Ovidijaus ir kt. J. Radvanas buvo susipažinęs ir su M. Husoviano kūryba, ypač su jo giesme apie stumbrą, ką patvirtina šia giesme sekant sukurti „Radviliados“ gamtos vaizdai.

Kaip ir antikos autoriai, J. Radvanas pradžioje nusako poemos turinį. Prašydamas mūzas, kad padėtų jam, poetas aprašo Lietuvos kraštą. Tokiu pat būdu pradedama ir Vergilijaus poema „Eneida“. Tai aiškiai matyti, palyginus abiejų kūrinių pradžią.

Vergilijaus „Eneida“ (I, 12—14)⁷¹:

Buvo senobinis miestas Kartagina,— čia kolonistai
Tyro gyveno,— toli prieš Italijos krantą ir žiotis
Tiberio upės, turtingas, taip pat atkaklus ir karingas.

J. Radvano „Radviliada“ (I, 31—34)⁷²:

Žemė, galinga karais ir savąja šlove pagarsėjus,
Kur plačiuose laukuose toli Lietuva nusitęsia,
Motina vaisiais gausi, ir tauta atkakli ir karinga,
Kalbama, jog čia seniau kolonistai italai gyveno.⁷³

Cia panašūs ne tik atskiri poemų posakiai, bet ir gamtos vaizdų komponavimo būdai. Vergilijus, tiesa, kalba apie miestą, o Radvanas

⁷¹ „Urbs antiqua fuit,— Tyrī tēnuere coloni,—
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperima belli“.

⁷² „Terra potens armis est, et notissima fama,
Hic ubi se latīs pandit Lituania campis,
Magna parens frugum, studio gens aspera belli,
Quam perhibent Italos olim tenuisse colonos“.

Labai panašus vaizdas duotas „Radviliadoje“ (I, 4600).

„Dives opum, gazisq̃ue potens, dum fata sinebant“.

Tiesa, paskutinėje eilutėje yra kalbama apie Polocką, bet tai tik sustiprina mintį, jog Vergilijaus „Eneidos“ ir J. Radvano „Radviliados“ gamtos vaizdai yra panašūs.

⁷³ Visi vertimai šio straipsnio autoriaus.—Red.

apie kraštą, apie Lietuvą, bet abudu mini kolonistų apgyventą kraštą, turtingą ir karingą.

Palyginę atitinkamas Radvano „Radviliados“ ir Vergilijaus „Georgikų“ vietas (I kn. eil. 103 ir sek.), rasime didesnį plano ir vaizdų komponavimo panašumą.

Vergilijaus „Georgikos“:

Kam man kalbėt apie tą, kurs, pasėjęs javus, tuoj apeina
Lauką ir trupina žemės grumstynus, pasėliams žalingus,
O paskui sroves klusniųjų upelių paleidžia
Ir, kai išdžiūsta laukai, žolelėms mirštant ant jų,
Nuo kalnelio aukštos kauburėlės jis vandenį kreipia;
Krisdamas šis ant glotnių akmenų, duslų užesį kelia
Ir betrykšdamas lauko išdžiūvusio karštį malšina;
Kam apie tą, kurs nuo varpų sunkių, kad javai nesukniubtų,
Želmenį vešlų pasėlių, sužėlusį tankiai, nugano,
Kai tik vagas pagaliau želmuo pasikėlęs užauga;
Kam apie tą, kurs balas nuo mirkstančių dirvų nuleidžia,
Jei pavojingu metu išsilieja patvinusi upė
Ir, užnešus dumbliu, plačiai laiko viską apdengus,
O griovių duburiuos drėgmė šaltoji garuoja.

Tokiu minties dėstymo planu savo poemą kuria ir Radvanas (I, 55—65):

Kam apdainuot man upes ir tuos ežerus, jūros varžovus,
Kam man minėti žuvis? Yra daug jų tokių, kaip ir jūroj.
Kam man kalbėt apie lauką, kur šnera gelsvieji lineliai?
Kam išskaičiuot ir tas dovanas, duotas šventiesiems šilajams?
Slypi didžiuliuos miškuos begalinė visokių gėrybių.
Čia iškeroję plačiai ažuolai su akytuoju nektaru
Lašina čia pat, ant medžių, gryniausiąj medų ir vašką,
Žemdirbius šlovina ir tuo savaime galybe alsuoja,
O ant apkrautų stalų žėri sklidinios kvepiančios taurės,
Kam apdainuot man upes, kurios sruva iš tiek daug šaltinių.

Tačiau Radvanas mėgsta sekti ir pačiais minties motyvais, ir gamtos vaizdais. Imkime tą poemos vietą, kur poetas kalba apie M. Radvilos Rudojo mirtį. Ji savo motyvu atitinka „Georgikų“ vietą, kur Vergilijus kalba, kaip Oktaviano Cezario mirtį išgyveno gamta ir žmonės. Štai Vergilijaus „Georgikų“ I giesmės eil. 475—487:

Sklido galingi garsai plačiai tyliaisiais gojeliais,
Ir neregėtu būdu ėmė rodytis blyškūs vaiduokliai
Tamsią gūdžiąją naktį, taip pat gyvuliai prakalbėjo.
O kaip baisu! Tada upės sustoja, prasiveria žemė,
Statulos šventnamiuos verkia, paveikslai krauju prakaituoja.
Uždamas srauniais verpetais aptvindė girias Eridanas,
Upių valdovas, o per plačiuosius laukus jis, pagriebęs
Gyvulius, nešė su tvartais, ir tuo laiku dažnai rodė
Iš klaikių gyvulių vidurių bloga lemiančios venos,
Ir iš šulinio kraujas tekėjo, naktim nepaliovė
Miestai didžiuliai aidėt nuo staugimo vilkų begaliniu.
Dar niekada perkūnai iš giedro dangaus taip negriaudė,
Niekad dar lemiančios bloga nėra tiek žėravę kometos.

Panašiu vaizdu, tik pritaikytu savo krašto gamtai ir žmonių papročiams „Radviliadoje“ perteikiamas Radvilos gedėjimo vaizdas (IV. 414—423):

Nors tuo laiku audra liūdno ateities taipgi rodė
Tam tikrus ženklus, nes Vilijos vandens gelsvieji patvino,
Vilniuje šniokšdamos bangos uolom savo skundais pripildė
Artimus kalnus, krantus, o taipogi ir gojus toliuosius,
Jie ir, numirus valdovui Vilniaus, gailiai raudėjo.
Sventosios upės patvino nuo ašarų ir nuo dejoniių,

Ir jų krantai aidėjo liūdais ir nejprastais skundais,
Vilija griovė girias ir putodama sukos verpelais.
Ji ir krantus su namais, ir kalvas plikąsias prarijo.
Ir jų siutingų bangų bijojosi rūmai nedori.

„Radviliadoje“ Polocko išgriovimas taip pat aprašomas, atitinkamai sekant „Georgikų“ vaizdais. Vergilijaus „Georgikos“ (I, 492):

Aišku, toks laikas ateis, kad valstietis apylinkėje tojoj,
Versdamas arklų lenktuoju minėtosios žemės paviršių,
Čia atras naikinančių rūdžių ietis suėstas
Ar sunkiaisiais kapliais atsitreks į tuščiąjį šalną,
O išrausęs kapus, didumu jų kaulų stebėsis.

J. Radvano „Radviliada“ (IV, 74—78):

Gal kada nors ateity savo pamatus miestuose sūnūs
Ras, ir laukuos, kur iškilusios aukštosios sienos stovės.
Riebiąją žemę maskvietis beardamas, arklų netyčia
Didelius kaulus išraus, gyvenusių prosenių vyrų,
Ir jis apleistus miestus apraudos graudulingai piliečiams.

J. Radvanas, savo poemoje vaizduodamas gamtą, yra sekęs ir M. Husoviano giesmę apie stumbrą. Abiejų poetų gamtos vaizdai yra gyvi ir plastiški. Vaizduojamo krašto žemė derlinga bei naši, jo turtas — girios. Jose daug įvairių žvėrių ir medaus. M. Husoviano gamtos vaizdai labiau konkretūs, nurodoma šiam kraštui teikiama girių, upių nauda. J. Radvanas, rašęs vėliau už M. Husovianą, vengdamas pasikartojimo, daugiau dėmesio kreipia į gamtos foną, tačiau yra ir atskirų detalių panašumo. Imkime tą M. Husoviano poemos vietą, kur jis aprašo medžiotojo ir stumbro kovą (eil. 960—964):

Vienas jų taiko kardu įsmeigti į baisųjį kūną,
Kitas savu liežuviu kaunas, tarytum kardu.
Jeigu iškišęs jį taip galėtų nutvert už drabužių,
Galas tada, nes tuojau žūtų pagautas žmogus.

J. Radvanas duoda panašų vaizdą (I, 50—53):

Čia gi elniams buveinės ir briedžiui, ir stumbrui baisingam
(Kurs liežuviu šeriuotu tuoj žmogų nutvėręs pagauna
Ir greitai sviedžia į orą lengvutį, mat, tokios jo jėgos).

„Radviliadoje“ rasime ir daugiau iš Vergilijaus „Eneidos“ pasiskolintų pasakymų ir detalių. Rašydamas apie lotynų išsikėlimą prie Platelių, J. Radvanas blogą laivų sustojimo prie kranto vietą pavadina, kaip ir Vergilijus („Radviliada“, I, 279): *statio male tuta carinis*; („Eneida“, II, 23): *statio male fida carinis*.

Kalbėdamas apie nutertią Lietuvą, J. Radvanas vaizdą kuria panašiai, kaip ir Vergilijus. „Eneida“ (II, 3—5): *„Infandum regina iubes renovare dolorem, Troianas ut opes et lamentabile regnum eruerint Danaī. „Radviliada“ (II, 32—33): „Ergo erat in fatiis, ut lamentabile regnum eruerent Moschi“.*

Radvano poemoje suskamba „Eneidos“ veikėjos — deivės Junonos — pasakyti žodžiai: „mene incepto desistere vidtam? („Eneida“ (I, 37.); „Radviliada“; „Mene decet victum bello desistere coepto“? (I, 189).

Karo audrai pavaizduoti J. Radvanas panaudoja Vergilijaus „Eneidos“ antrosios giesmės vaizdus. „Eneida“ (I, 88): „eripiunt subito nubes coelumque Teucrorum ex oculis“. „Radviliada“ (III, 847): „Eripit ex oculis coelum“.

Libonas panašiai apibūdinamas, kaip ir Enėjas. „Eneida“ (I, 3): „multum ille et terris iactatus et alto“. „Radviliada“ (III, 93): „Libo multum terra jactatus et alto“.

Ir taip daugelyje savo poemos vietų J. Radvanas seka Vergilijumi, pateikdamas tiek panašius vaizdus, tiek ir žodinius išsireiškimus. „Eneida“ (I, 55—56): „Ecce manus iuvenem interea post terga revinctum pastores magno ad regem clamore trahebant“. „Radviliada“ (III, 226—227): „ecce manus vinctum post terga trahebant exploratorem, juvenes, de sanguine Moscho“. Arba „Eneida“ (II, 54): „si mens non laeva fuisset“. „Radviliada“ (II, 825): „si mens non laeva fuisset“. „Eneida“ (II, 27—28): „panduntur portae; iuvat ire, et Dorica castra desertosque videre locos litusque relictum“. „Radviliada“ (IV, 20): „clauduntur portae“, bet antroji eilutės dalis „Radviliadoje“ taip skamba (III, 853—854): „juvat ire, et monstra tonantis cernere“. Arba „Eneida“ (I, 53): „Tantae molis erat Romanam condere gentem“. „Radviliada“ (IV, 19): „Tantae molis erat moribundos vincere Moschos“.

Panašūs vaizdai kartojasi ir toliau. „Eneida“ (I, 91): „praesentemque viris intentant omnia mortem“. „Radviliada“ (IV, 24): „Praesentemque vobis intentant omnia mortem“.

Daugelyje vietų jaučiama ir Ovidijaus įtaka. Pavyzdžiui, „Metamorfozės“ (I, 129—131): „fugere pudor verumque fidesque; in quorum subiere locum freudesque dolique insidiae et vis et amor sceleratus habendi“. „Radviliada“ (IV, 411—412): „In quorum venere locum portenta peregre, insidiae, fraudesque, et vis malesuada, dolique“. „Metamorfozės“ (I, 138): „sed itum est in viscera terrae“. „Radviliada“ (II, 198): „itum est in viscera terrae“.

Tokių J. Radvano poemos panašumų su antikinių autorių kūriniais nereikėtų laikyti kopijomis. Humanistai poetai, reikšdami didelę pagarbą antikiai, laikė didele garbe cituoti antikinių autorių pavyzdžius bei atskiras vietas. Visa tai reiškė didelio išsilavinimo, mokytumą poezijoms.

J. Radvano poema „Radviliada“ yra XVI a. Lietuvos, Rusijos, Livonijos bei Lenkijos visuomeninių santykių veidrodis. Joje atsispindi to laiko įtampa, karinga padėtis. Šioje poemoje gali atrasti medžiagos ne tik Lietuvos literatas, bet ir istorikas, etnografas. Ji yra svarbi ir kitoms tais laikais su Lietuva turėjusioms santykių tautomis: rusams, lenkams, latviams, vokiečiams ir netgi totoriams.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v.
universitetas
Klasikinės filologijos katedra

Įteikta 1964 m. balandžio mėn.

ПОЭМА И. РАДВАНА «РАДВИЛИАДА»

Б. КАЗЛАУСКАС

Резюме

Ионас Радванас Литовец — поэт гуманист второй половины XVI века. Его творчество в истории литературы Литвы очень мало известно. Между тем И. Радванас глубже, чем любой другой поэт, писавший в то время о Литве на латинском языке, в своем творчестве отражает жизнь Литвы XVI века, ее отношения с соседями, структуру феодального государства и его разложение. Самым важным произведением И. Радванаса является поэма «Радвилиада» («Radivilias»), изданная

в 1588 г. в городе Вильнюс. Эта поэма, как и другие произведения И. Радванаса, написана на латинском языке. Ее единственный экземпляр хранится в библиотеке Академии наук Литовской ССР.

«Радвилада» является большим вкладом в сокровищницу истории древней литовской литературы.

Сюжет поэмы составляет воспроизведение истории Литвы от времен мифологического Палемона до смерти Миколая Радвилы Рудаса, а также описания войн под его руководством. В произведении упоминаются исторические события из прошлого Литвы: изображены князья, описываются вожди и вооружения войска Литовского и других народов, красочно показаны виды природы.

В статье коротко освещаются жизнь И. Радванаса, экономические, социальные и политические условия того времени, отношения Радвил к другим им близким вельможам, а также показана деятельность в области культуры, дается исторический фон Великого Княжества Литовского. Затем разбирается основное произведение «Радвилада». В работе приводятся много отрывков из поэмы в переводах, которые иллюстрируют мифологическое-историческое прошлое Литвы. Далее в статье освещаются характерные черты литературы феодального государства, критика феодальной знати, отраженной в поэме. В работе показывается, что И. Радванас уделяет внимание и простым людям. Поэт пропагандирует мир, но при условии, чтобы положение Литвы не изменилось, т. е. сохранить «status quo» Литвы. Далее освещаются отношения и войны Великого Княжества Литовского с Ливонским орде- ном, царем Иваном Грозным и татарами.

В статье сравнивается «Радвилада» с некоторыми произведениями римских авторов, прежде всего с сочинениями Вергилия, и показывается, какое большое влияние этот римский поэт оказал на творчество И. Радванаса.

Исследуемая поэма И. Радванаса «Радвилада» представляет большой интерес не только для литературоведов Литвы, но и для историков, этнографов. Она интересна и важна для изучения литературы, истории, этнографии других народов, имевших отношения с Литвой: для русского, польского, латышского, немецкого и даже татарского.